

GURBANBERDI WELBEGOW,
GÜLBAHAR ABDULLAYEWA, KAMILJAN HALLYYEW

OKUW KITABY

Umumy orta bilim berýän mekdepleriň
1-nji synpy üçin derslik

*Özbekistan Respublikasynyň Halk bilimi
ministrligi tarapyndan neşire hödürlenen*

«O'ZBEKISTON» NEŞIRÝAT-ÇAPHANA DÖREDIJILIK ÖYI
DAŞKENT – 2011

УДК: 811.512.164(075)
372.41(075)
ББК 81.2Typ-93
W36

Jogapkär redaktor:

G. Aşyrow – Ubaýdullaýew adyndaky mugallymlary kämilleşdiriş institutynyň mugallymy.

Syn ýazanlar:

A. Arazow – NDPI mugallymy, filologiya ylymlarynyň kandidaty.

Ş. Abdullaýewa – Respublikan tälim merkeziniň metodisti.

D. Saryýewa – Dörtkök tümenindäki 7-nji mekdebiň başlangyç synp mugallymasy.

Şertli belgiler:

– Soraglar

– Ýumuşlar

**Döwlet býujeti serişdeleriniň hasabyndan
çap edildi. Mugt.**

ISBN 989-9943-01-733-7

© «O'ZBEKISTON» NÇDÖ, 2011.

ÖZBEGISTAN – WATANYM MENİŇ

Özbekistan Respublikasynyň paýtagty – Daşkent. Ilaty 25 milliondan gowrak. 1991-nji ýyl 1-nji sentýabr iň mübärek gün. Muny hiç ýatdan çykarmaň. Çünki şol gün Özbekistan Respublikasynyň garaşsyzlyk günü diýlip yglan edildi.

ÖZBEGISTANYŇ DÖWLET NYŞANLARY

Döwlet senasy

Sözleri Abdulla Oripowyňky
Sazy Mutal Burhanowyňky

Serquyosh, hur o'lkam, elga baxt najot,
Sen o'zing do'stlarga yo'ldosh mehribon!
Yashnagay to abad ilm-u fan ijod,
Shuhrating porlasin toki bor jahon!

G a ý t a l a m a:

Oltin bu vodiylar – jon O'zbekiston,
Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
Olamni mahliyo aylagan diyor!

Bag'ri keng o'zbekning o'chmas iymoni,
Erkin, yosh avlodlar senga zo'r qanot!
Istiqlol mash'ali, tinchlik posboni
Haqsevar, ona-yurt, mangu bo'l obod!

G a ý t a l a m a:

Gerbimizde daglar bar,
Derýalar bar, baglar bar.
Sag tarapy bugdaýzar,
Çep tarapy pagtazar.

Çemen edip dolanan,
Jülge üzre güneş bar.
Erkinligiň nyşany,
Humaý diýen guşy bar.

Baýdagy bar, gerbi bar,
Erkana Özbegistan.
Waspyň aýan ederis,
Mähriban Özbegistan.

Baýdagymda mawy reňk,
Asmandan berer derek.
Ak reňkine hemişe,
Ýagşylyklar mübärek.

Ýaşyl reňki ýaşayyş,
Hemem gözel tebigat.
Al-gyzyl çyzygynda,
Bardyr diňe hoş niýet.

Asmandaky ýyldyzlar,
Baýdagmyzyň belgisi.
Garaşsyzlyk nyşany Aý,
Özbaşdaklyk belgisi.

Goşgulary ýat tutuň.

Meniň Watanym

Säherler oýanyp,
Bilbil sesine,
Bakýan Watanymyň
Belent-pesine.

Bir ýanym mes kanal,
Bir ýanym sähra,
Topragymda müňläp
Ir-iýmiş ösýär.

Ýüzümi ýelpeýär,
Mylaýym ýeller,
Ýelleri ýelpeýär
Al-elwan güller.

Durmuşymyz aýdyň,
Güneşden, nurdan,
Bu meniň Watanym,
Bu meniň ýurdum!

N. Baýramow

Goşgyny ýat tutuň.

Aýaz baba

Aýaz baba, aýaz baba,
Donuň bardyr buz ýakaly.
Egil aşak, egil, baba,
Ýakaňa ýyldyz dakaly.

Telpegiň ak gyrawmydyr,
Saç-sakgalyň kümüş ýaly.
Toýlap biziň toýumyzy,
Sen nogul seç, biz oýnaly.

Ý. Haýýdow

Şygry ýat tutuň.

Gyş hakynda şahyr nämeler diýipdir?
Şygyrdaky üç bogunly sözleri sözlük
depderiňize ýazyň.

Nakyl

Özüni öweniň tanapy çüýrük,
Sag tende-sagdyn akyl.

Esger agama

Aga sag boluň,
Wagty hoş boluň.
Ýaýnap geziň,
Azat watanda!

Postda duruň,
Ýurdy goraň.
Ýüz ýyl ýaşañ,
Azat Watanda!

Ybrahym Danyş

Sorag:

14-nji ýanwar nähili baýramçylyk?

Ýumuş:

Watan goragçylaryny ýatlap, özüňiziň
ýaşayan ýeriňizdäki gahrymanlar barada
bilip geliň.

Ýaňyltmaç

Bahadyr baýdagy Batyra berdimi,
Batyr Bahadyra baýdagy berdimi?

Gyş

Güýz paslyndan soň gyş pasly gelýär. Gyş paslynda howa sowuk bolýar. Suwlar doňýar. Gar kân ýagýar. Gyş paslyna dekabır, ýanwar, fewral aýlary degişlidir.

Gyşda adamlar ýyly eşik geýýärler. Öýlerde peç gurup, ot ýakýarlar.

Çagalar gyşda gar togalaýarlar. Buzda taýyp oýnaýarlar.

Soraglar:

1. Gyş pasly haýsy pasyldan soň gelýär?
2. Gyşda howa nähili bolýar?
3. Gyşda adamlar näme edýärler?
4. Gyşda sen näme bilen meşgullanýarsyň?

Biler bolsaňyz ...

Ot ýanýan pejiň turbasyndan tüsse dimdik ýokary göterilýän bolsa, onda howa mylaýym boljakdyr.

Eger tüsse ýokary göterilmän, çykan ýerinde ýaýrap gitse, howa bulaşjakdyr.

Halk ýorgudy

Kepderiler «Gu-gu»-laşsalar, açyk howa boljagynyň alamatydyr. Gargalar çüňküni ganyatynyň aşagyna sokup otursalar, aýazly howa bolýar.

Gyşyna gargalar gagyldaşsalar, gar ýagjagyny habar berdigidir.

Ýadyňyzda saklaň:

Guşlara däne, günebakar, garpyzdyr gawunyň, kädiniň çigitlerini berseň bolýar. Çigitleri döwüp berseň, has gowy.

Ýadyňyzda bolsun: guşlara gowrulan çigidi, gara çöregiň galyndysyny bermeli däl. Bular guşlar üçin zyýanlydyr.

Soraglar:

1. Haýsy guşlar biziň ýurdumyzda gyşlaýarlar?
2. Ýyly ýurtlara uçup gidýän guşlaryň atlaryny sözlük depderiňize ýazyň.
3. Guşlaryň gyşky ýaşaýşy barada ýene nämeleri aýdyp biljek?

Gyş bilen hoşlaşyk

Barha-barha azalyp
Gyşyň gazap-gahary.
Tebigat oň ýerine
Alyp gelýär bahary.

Gargalar gagyldaşyp,
Gyşy sürüp barýarlar,
Torgaýlar göge galyp,
Ýaz gelyänin görýärler.

Garda ýuwulan baglaň
Pyntyklary ýaryldy.
Ýylaklar pyşyrdaşýar:
«Heýjanelek! Ýaz geldi!»

Bütün meýdan, dag-düzler
«Ýaz geldi» diýip seslenýär.
Hoş gal, gyş! Hoş, mähriban!
Indi bahar isleýär!

N. Baýramow

Tema degişli soraglar:

1. Gyş paslyna haýsy aýlar degişli?
2. Gyşda howa nähili bolýar?
3. Gyşda haýwanlaryň we guşlaryň ýagdaýy nähili?
4. Gyş hakynda haýsy goşgulary bilýärsiňiz?

Bölüme degişli gaýtalamak

Öýjüklere çekimli harplary goýup, doldursaňyz dostluk hakyndaky bir nakyly okarsyňyz.

	D		s	t	
D		s	t		ň
	y	n		s	

«Gyş bilen hoşlaşyp» goşgusyndaky sözlerden peýdalanyň, öýjüklere dolduryň.

		g		ş		
	g		h		r	
t		b		g		t
	g		z		p	
		g		r		

Sorag we ýumuşlar:

1. Meniň Watanyň goşgusyň ýatdan aýdyp beriň.

2. Gyşda tebigatda nähili özgerişler bolup geçýär?
3. Özbegistan Respublikasynyň Döwlet nyşanlaryny suratlandyrýan goşgulary ýatdan aýdyp beriň.

Emir Temur

Emir Temur beýik şäher döredipdir. Ol mert we akyldar bolupdyr. Temur babamyz ylmy, medeniýeti ösdürmäge giň ýol açypdyr.

Emir Temur hemişe «Güýç adalatda» diýen dana sözlerine amal edipdir.

Emir Temur babamyzyň işini Mürze Ulugbek, Babyr Mürze ýaly beýik adamlar dowam etdiripdir.

Emir Temur hakynda rowaýat

Nobatdaky ýörişden öň Garabagda çadyr gurup durup galdyk. Harby maşk wagtynda meýdanda bolduk. Yza gaýtjak bolanda gör-

sek Emir Temuryň çadyrynda iki sany kepderi girip, oturgyçda hin gurupdyr. Olaryň biri ýumurtga basyp ýatyrdy. Kepderilere azar bermezlik üçin ol başga bir çadyra girdi. Yza gaýtmaly bolanda dört sany nökeri galdyryp şeýle diýdi:

– Guşlar kötenek çykaryp, uçurym bolýança şu ýerde bolarsyňyz. Soňra çadyry ýygnap, yzymyzdan bararsyňyz.

(Emir Temur hakyndaky rowaýatlardan)

Soraglar:

1. Emir Temur çadyra girende nämäniň şaýady boldy?
2. Emir Temur bu guşlara nähili ýagşylyk etdi?

Emir Temuryň nesihatlary

1. Dostluk hakynda:
 - Dostuň ýagşysyny ýaman günde syna.
 - Hakyky we wepaly dost dostuny yn-jytmaýar.
 - Güýç agzybirlikde.

2. Adalat hakynda:

- Güýç adalatda.
- Günäň bolmasa ant içme.
- Gorkmasaň, duşmanyň gaçar.
- Pyçak direse-de, dogryňy aýt.
- Batyr jeňde biliner.
Dana – maslahatda.
- Bir taýagy döwmek bolar.
Köp taýagy egip hem bolmaz.
- Boljak adam ýaşlygyndan baş bolar.
Bolmaz adam kyrkynda hem ýaş bolar.

Soraglar:

1. Siz kimi dost diýip bilýärsiňiz?
2. Dogry sözlemek diýende nämä düşüňärsiňiz?
3. Emir Temuryň ýene haýsy temalarda ýazyp galgyran nesihatlaryny bilýärsiňiz?

Mürze Ulugbek

Mürze Ulugbek hem patyşa, hem alym bolupdyr. Ol Emir Temuryň neberesi bolupdyr.

Kyrk ýyl patyşa bolan döwründe köp sogap işleri edipdir. Samarkantda asman jisimlerini öwrenýän esbap gurupdyr. Ol ýerden aý we ýyldyzlara syn edipdir.

Şonuň üçin hem oňa beýik münejjim, alym we şa diýipdirler.

Soraglar:

1. Mürze Ulugbek kim bolupdyr?
2. Ulugbek babamyzyň eden işlerini sanap beriň.

Abu Ali Ibn Sina

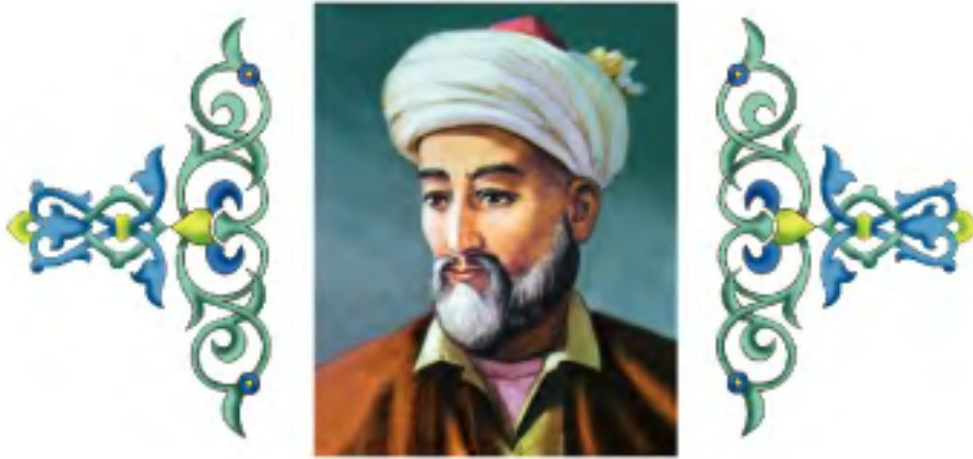
Ibn Sina babamyz meşhur hekim we alym bolupdyr. Onuň hakyky ady Hüseyin bolupdyr. Ýaşlygyndan okamaga höwesli bolupdyr. Örän köp kitap okapdyr. Ol bize örän köp kitap ýazyp galdyrypdyr.

Ibn Sina emleýän kesellerine şeýle diýipdir:
«Biz üç tarap – men, sen we kesellik.
Eger sen men tarapa geçseň, ol ýeňiler. Eger ol tarapa geçseň, ikiňizi ýeňmek kyn bolar.»

Soraglar:

1. Ibn Sina kim bolupdyr?
2. Ol kesellere näme diýipdir?

Alyşir Nowaýy

Babamyz Alyşir Nowaýy beýik şahyr, alym we döwlet işgäri bolupdyr.

Bäş-altý ýaşlarynda birnäçe goşgulary ýatdan bilipdir.

Babamyz bize örän köp eserler ýazyp galdyrypdyr. Ol beýik şahyr bolupdyr.

Alyşiriň ýaşlygy

Keýik Alyşiri ysgady. Erkelenip süýkendi.

– Seni tanaýan eken, özüňe öwrenişdi-ripsin – diýdi, oğlanlardan biri.

– Dogry – diýdi, çagalardan biri.

– Daýym çöle gidende getirip berdi – diýdi, Alyşir.

– Örän gözel ekeni! Eti hem mazalydyr-a? Men ulalsam awçy boljak.

– Aw etmek, mergenlik – güýmenjedir.

Emma iň zerur zat mekdepdir. Durmuşyň köp syrlaryny mekdep öwredýär – diýdi, Alyşir.

Soraglar:

1. Alyşire keýigi kim getirip berdi?
2. Alyşiriň dosty kim bolmagy arzuw edipdir?
3. Alyşir durmuşda iň zerur zat näme diýipdir?

Alyşir Nowaýynyň dana sözleri

Bilmedigini sorap öwrenen alym, öwrenip soramadyk özüne zalym.

* * *

Az-az öwrenip dana bolur, damja-damja ýygnalyp derýa bolur.

* * *

Nirä barsaň-da, dürli ylymlary yhlas bilen öwren. Bilimleri ýatda saklamagy endik edin!

Sorag we ýumuşlar:

1. Alyşir Nowaýy hakynda nämeleri öwrendiňiz?
2. Alyşir Nowaýynyň aýdan dana sözlerini ýat tutuň.
3. Öz bilýän dana sözleriňizi aýdyň.

Nakyllar

Akyl ýaşda däl – başda.

Köp okan – köp biler.

Nanyň ysy

(Rowaýat)

Günlerde bir gün Hüseyin Baýkara:

– Dünýädäki iň hoşboý ysly zady alyp gelin – diýipdir. Oňa gujak-gujak gül alyp getiripdirler Soltan:

– Ýok, – diýipdir.

Wezirleri näme etjegini bilmän, köp oýlanyşyrlar. Ahyrda Alyşir Nowaýynyň ýanyna baryşyrlar.

Nowaýy bir sebet nan alyp, saraýa baryşdyr. Saraýyň içinde nanyň hoşboý ysy ýaýrapdyr.

– Sag bol, dostum, – diýdi. Hüseyin Baýkara nany görüp, – täze bişen nanyň ysyny küýsäpdim diýýär.

Soraglar:

1. Hüseyin Baýkara näme getirmegi buýurdy?
2. Wezirler kimden kömek sorapdyr?
3. Nowaýy saraýa näme alyp bardy?

Magtymguly Pyragy

Magtymguly – Pyragy beýik akyldar, öwüt-nesihatçy şahyr bolupdyr.

Magtymguly öz ýurduny, halkyny ýürekden söýüpdür. Ol bütün ömrüni öz Watanyňa, halkyna bagyşlapdyr. Şahyr goşgularynda il-ýurdy tüýs ýürekden söýmegi, oňa hemişe wepaly bolmagy, dönüklük etmezligi ündäpdir.

Akyldar şahyr durmuşda adamlaryň mert, batyr, akyly-başly, dosta wepaly, eli hünärli bolmaklaryny isläpdir. Ol öz goşgularynda iň gowy döp-dessurlar, dostluk, myhmanparazlyk, dogruçyllyk, zähmetsöýerlilik ýaly ajaýyp duýgulary wasp edipdir.

Türkmen halky we ähli ýurtlaryň halklary
beýik Magtymgula uly hormat goýýarlar.

Ýagşy gylyk duşmanyňy dost eýläň,
Gylygyň bet bolsa işiň jeň bolar.

Soraglar:

1. Magtymguly kim bolupdyr?
2. Ol öz goşgularynda nämeleri wasp edipdir?
3. Magtymgulynyň goşgusyny ýatdan bil-ýärmiň?

İçinde

Ýaýylar ganat-perler,
Hup açylar depderler,
Bölek-bölek kepderler
Hüw diýr Harman içinde.

Bilbil aýdar: köşgüm bar,
Bahar gözleşigim bar,
Gülzar üçin yşkym bar
Bagy-bossan içinde.

Durna aýdar: uçar men,
Bagdat suwun iýer men.
Gyş Hindistan göçer men
Läle-zaran içinde.

Musyja diýr: giter men,
Geldim, bildim – öter men,
Üç agaçny çatar men.
Guzlap weýran içinde.

Turaç tili senada,
Ördek tili penada,
Gazlar galkyp howada,
Gözi umman içinde.

Gumrular owaz bilen,
Tawus işi nâz bilen,
Kaknus guş müň saz bilen
Şol Hindistan içinde.

Toty guşlar razlaşyp
Emir-hakny gözleşip,
Adam tilin sözleşip,
Gezer ynsan içinde.

Gurt aýdar: aslym zordur,
Munça gymmatym bardyr,
Üstüme münen ärdir
Dag-düzün meýdan içinde.

Ýaby aýdar: men gende,
Üstüme münen bende,
Azabym köpdür günde,
Göwnüm arman içinde.

Eşek aýdar: aslym daş,
Hyzmat bilen bagrym baş,
Saman tapsam, köňlüm hoş.
Janym aram içinde.

Düýe aýdar: otlar men,
Otlar ýerim ýatlar men,
Elmydama botlar men
Ol Çölüstan içinde.

Magtymguly, özüňe,
Bak, ýaş getir gözüňe,
Aýyplaşsaň sözüme
Ýary, ýaran içinde.

Bölüme degişli gaýtalamak

1. Beýik babalarymyzdan kimler hakynda öwrendiňiz?
2. Emir Temur babamyz nähili nesihat edipdir?
3. Mürze Ulugbek nähili işleri amala aşyrypdyr?
4. Abu Ali ibn Sina kim bolupdyr?
5. Alyşir Nowaýy barada aýdyp beriň.
6. Haýsy hekaýada keýik hakynda gürrüň berilýär?
7. Magtymgulynyň goşgularynda nämeler wasp edilipdir?
8. Magtymgulynyň goşgularyndan ýat tutuň.
9. Magtymgulynyň goşgularyndan pähimli sözlere öwrülen setirleri bilýärsiňizmi?

Nakyllar

El eli ýuwar, iki el birigip – ýüzi.
Ýurduňy terk ediji bolma.

Nakyllary okaň we ýat tutuň.

Ýaz geldi

Ýag, ýaganagym
Ýag, ýaganagym!
Guý, guýanagym!

Ös, saçym ös
Ösmeseň, bes,
Atyma duşak,
Bilime guşak.

Goşgyny ýat tutuň.

Ýañyltmaç

O tekjede mäş bar, bu tekjede daş bar,
mäşleşseň mäşleşjek, daşlaşsaň daşlaşjak.

Soraglar:

1. Baharda tebigatda nähili özgerişler bolup geçýär?
2. Baharda nähili baýramlar bolýar?
3. Bahar barada goşgy ýatlaň.

Obada

Pyntyklady ağaclar,
Indi howa-da ýyly.
Uçup geldi bar guşlar,
Köpeldi meýdan güli.

Düýbi depilip kemsiz,
Çyrpylandyr bar üzüm.
Göm-gökje öwsüp ugran
Otlara düşýär gözün.

Enemiň towuklary
Işdämen çokýar oty.
Günsaýyn görke gelýär,
Obanyň tebigaty.

P. Öwezliýew

Goşgyny labyzly okaň.

Soraglar:

1. Obada nähili işler edilýär?
2. Siz öýde nähili işlere kömek berýärsiňiz?

Pişıgimiň suraty

Bu gün hezillik
Boldy, serediň:
Galamyn aldym
Agam Merediň.

Soňra Jereniň
Aldym depderin.
Ilki çekesim
Geldi kepderi.

Ýöne pişigmi
Söýýäriň gaty.
Şoň üçin ilki
Şonuň suratyn –

Çekeyin diýip,
Çekdim şol bada.
Ýöne men haýran
Galdym bir zada.

Surat pişige
Meňzeyär çala.
Pişik däl, göýä
Duran bir göle.

Burny meňzäp dur
Tilkiň burnuna.
Garny meňzäp dur
Sygryň garnyna.

Gulaklary-da
Towşanyňky deý.
Beýle pişikden
Pişik bormy, heý!

Siz günäkärdir
Öýdäýmäň çeken.
Pişikler asla
Öz suratyna
Meňzänok eken.

O. Ýowyýew

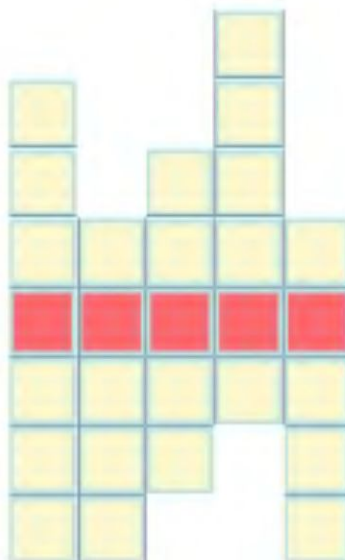
Şygry labyzly okaň.

Soraglar:

1. Siz pişigiň suratyny ýa-da özüni gör-
dühizmi?
2. Siz hem pişigiň suratyny çekmäge
hereket ediň.

Öýjükleri dogry
doldursaňyz «durna»
sözünü okarsyňyz.

8-nji MART

8-nji Mart baýram günidir. Bu baýram aýal-gyzlaryň halkara baýramydyr. Biziň ýurdumyzda aýallar erkekler bilen deň hukuklydyr.

Biziň döwletimiz aýallar barada köp alada edýär.

Watanymyzda her ýyl 8-nji Mart gününü baýram edýärler. Aýal-gyzlaryň işde gazanan üstünliklerini belläp geçýärler.

Soraglar:

1. Aýal-gyzlaryň baýramy haçan bellenip geçilýär?
2. Biziň hökümetimiz aýallar barada nähili alada edýär?

Ejeler hakda

Ejem bizden ir turýar,
Ejem bizden ýatýar giç,
Ejemden işeňňiri
Göremok men asyl-hiç.

Nahar berýär ejem jan,
Ejem jan çay demleýän.
Geplesek, ejem jandyr
Sözümüzizi diňleýän.

Sygyr sagýan-da ejem,
Ejem oty orýan-da,
Galam, ellik ýitirsek,
Ejemdir agtarýan-da.

Ejeler guwanjymyz,
Ejeler az işlesin.
Ejeleriň işine
Hemmeler kömekleşsin.

G. Çöliýew

«Meniň ejem» diýen hekaýa düzüň.

Baýramçylyk sowgady

Bu gün – 8-nji mart! Eneleriň baýramy. Kakamyrat, Serdar, Ruslan dagy hem bu güne sabyrsyzlyk bilen garaşdylar. Baýramçylyk mynasybetli ejelerini gutlamak üçin olaryň hersi özüçe sowgat taýýarlapdyrlar.

Ynha Kakamyrat özleriniň mekdeplerindäki ýaş gülçüler klubynda ösdürip ýetişdirilen güli – güldanda açylyp oturan bägül bilen ejesiniň baýramyny gutlady.

Ýöne indi Serdarjyk näme sowgat ederkä?!

Ol howlukman beýleki otaga geçdi-de, portfelini alyp, ondan gündeligini çykardy. Soňra ejesiniň ýanyna gelip gündeligini açdy-da:

– Eje, men ynha, saňa başlik sowgat getirdim! – diýdi.

Ejesi gündeligi açyp görse, dogrudan-da onda başlik baha lowurdap durdy! Serdar baýramçylygyň öň ýanynda ene dili sapagyndan «Meniň ejem» diýen temadan düzme ýazypdyr. Düzmäni gowy ýazanlygy üçin mugallym oňa başlik baha goýupdyr.

Serdaryň ýazan düzmesi ýaly çagalaryň hemmesi-de şeýle ýazaýsa-dy, ene-atasynyň özleri hakda edýän aladasyny duýsady. Onda gör, nähili oňatlyk bolardy.

T. Sadykow

Soraglar:

1. Kakamyrat ejesininiň baýramyna näme sowgat berdi?
2. Serdarjyk ejesine näme sowgat etdi?
3. Siz ejeňize näme sowgat etdiňiz?
4. Serdar nähili düzme ýazypdyr?

Hüwdüler

Ala dagyň arçasy
Mawut donuň parçasy,
Sensiň biziň öýmüziň
Täze açylan gunçasy.

Allaý-allay, el biter,
Nar agaja gül biter.
Üç ýaşyna baranda
Saýrap duran dil biter.

Allaý-allaý allançak,
Suwlar akar bulançak,
Altmyş başly ak öýüň
Gelişigi sallançak.

Allan-allan, apaýyn,
Üstüňe mahmal ýapaýyn.
Oba giden ejeňi
Nirelerden tapaýyn.

Soraglar:

1. Sen nähili hüwdi bilýärsiň?
2. Sen jigiňi hüwdülediňmi?

Ejeme

Eje jan-a, eje jan,
Güler ýüzüň mähriban.
Senden men kemal tapdym
Bar sözüň derde derman.

Her säher sypap başym
Çykyp gideňde işe,
Eje, basym gel diýip,
Garaşýan men hemişe.

Aý-gün dursun dünýäde,
Ejem dursun dünýäde.
Ejeleri agladýan
Uruş gursyn dünýäde.

T. Gurbanow

Goşgyny ýat tutuň.

Soraglar:

1. Seniň ejeň nirede işleýär?
2. Ejeler hakynda ýene haýsy goşgulary bilýärsiňiz?

Çeşme

Bilýär eken
Dury çeşme,
Gowy däl,
Il bolsa teşne.

Şonuň üçin
Dagy deşip,
Belent ýerden
Pese düşüp.

Özüne ýol
Salypdyr ol.
Şeýdip oba
Gelipdir ol.

O. Ýowyýew

Çopanyň gürrüňi

Ikinji synpyň okuwçylary ýaz kanikulynyň iň soňky günlerinde çöle gezelenç etmegi ýüreklerine düwdüler.

Gyzylgum çölünde jümjümedir çigildemleriň açylan gunçalary бүтін төweregi bezeýärdi. Çagalar ep-esli meýdanda aýlandylar. Birden olar bir beýik gumdan aşanlarynda, goýun sürüsine gabat geldiler. Çagalar çopan goşuna degip geçmekligi makul bildiler.

Çopan goşunda çay içip, dynç almaga wagt bolmady. Sebäbi çopanam, çoluklaram örän başagaý ekenler. Goýunlar guzlap başlapdyr.

– Goýunlaryň guzlaýan wagty goşdan gaty daşa gidip bolmaýar. Sebäbi her sagatda diýen ýaly guzular doglup dur. Esewan bolup durmaly. Täze bolan guzyny beýleki goýunlaryň basaymagy hem mümkin. Eger süri goşdan sähel daş bolsa, şagaldyr tilki hem ony alyp bilse aljak.

Täze bolan guzulary gutarmak gerek. Şeýle edilmese, guzular sowuklap, aýňalyp bilenok.

– Guzy doglan badyna ýöräp bilýärmí? – diýip, Jemal sorady.

– Edil doglan badyna bolmasa-da, biraz salym geçensoň guzy aýak üstünde durýar – diýip, çopan jogap berdi.

– Guzujyk haçan ot iýip başlaýar? – diýip, Ahmet sorady.

– Guzynyň otukmagy üçin azyndan bir hepde wagt gerek – diýip, çopan düşündirdi.

Okuwçylaryň çöle eden syýahatlary gyzykly geçdi.

Soraglar:

1. Okuwçylar nirä syýahata gitdiler?
2. Olara çölde näme duşdy?
3. Goýunlar näwagt guzlaýarlar?
4. Siz ýaz günleri çölde bolduňyzmy?

Gara tut

Tut bişipdir –

Gara tut.

Dökülip dur ýere tut.

Özi ýeke bolsa-da,

Ýetjek hemmelere tut.

Uzyn-uzyn gollaryn
Aşaga gerip iýdik.
Kim okara,
Kim jama,
Kim käsä ýygyp iýdik.

Elimizdir ýüzümüz
Gara reňke boýaldy.
Oglanlara hiç welin
Gyzjagazlar uýaldy.

Bir-birege gülüşdik.
«Masgara-da
Masgara!»
Hemmämize tudana
Murt ýasapdyr gap-gara.

H. Şirow

Goşgyny labyzly okaň.

Soraglar:

1. Tut haýsy pasylda bişýär?
2. Tudun peýdasy hakynda gürrüň edip beriň?

Biler bolsaňyz ...

Torgaý ýerde ylgap gezyär. Çekirtgedir beýleki mör-möjekleri ol ylgap barşyna tutýar.

Torgaý saýrap bolansoň, höwürtgeleriniň üstüne gonman, onuň 15–20 metrlik gapdalynda gonyar. Soňra çöp-çalamyň arasy bile ýapyrylyp, höwürtgesine ylgap barýar.

Uçup barýarka saýrap bilýän guş diňe torgaýdyr.

Bilbil köplenç agşamyna saýraýar. Maý aýynda bütün gijesini saýrap geçirýär.

Soraglar:

1. Siz ýene haýsy guşlary bilýärsiňiz?
2. Siz bilbiliň saýraýşyna syn etdiňizmi?
3. Depderiňize guşlaryň atlaryny ýazyň.

Nowruz baýramy

Halkymyň milli baýramy,
Nowruz geldi ölkämize.
Yşgynda joşup saýradyk,
Nowruz geldi ölkämize.

Ähli ýerde toý-dabara,
Hemme joşdy bu habara,
Bu gün çar tarapa gara,
Nowruz geldi ölkämize.

Dünýä bize nazar salyp,
Iller bakdy haýran bolup,
Undulmadyk baýram bolup,
Nowruz geldi ölkämize.

Döwran Öräýew

Soraglar:

1. Bahar pasly hakynda nähili goşgulary öwrendiňiz?
2. Baharda biriň ölkämize haýsy guşlar uçup gelýärler?

3. Baharda nähili baýramlar bellenip geçilýär?
4. Bahar pasly hakynda bir goşgyny ýatdan aýdyp beriň.

Bahar gülleriniň adyny aýdyp beriň.

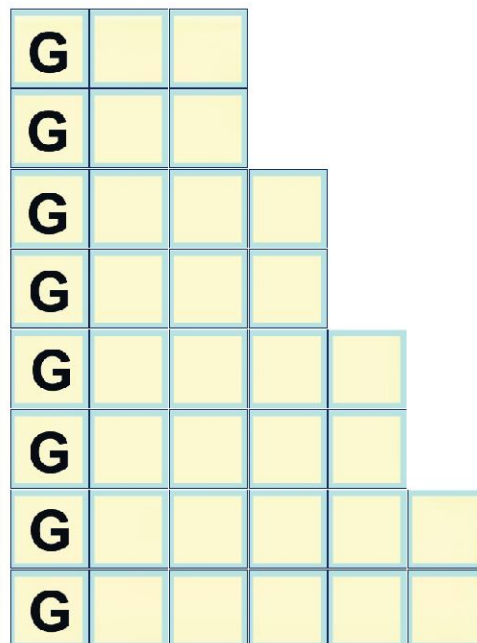
Tema degişli soraglar:

1. Ýaz paslyna haýsy aýlar degişli?
2. Ýaz paslynda howa nähili bolýar?
3. Nowruz baýramy haçan bellenilýär?
4. Ýaz paslynda daş-töweregimizde nähili özgerişlikler bolýar?
5. Siz ýaz pasly hakynda nähili goşgulary bilýärsiňiz?

Bölüme degişli gaýtalamak

Öýjükleri dolduryň.

1. Gyşyň bezegi.
2. Çopanlaryň ýaşaýan ýeri.
3. Goýunyň çagasy.
4. Çopanlar suwy nireden alýarlar?

5. Göroglynyň atynyň ady?
6. Atyň süýdünden alynýan önüm.
7. Çöl ösümligi.
8. Çopan itiniň ady.

Dogruçyl oglan

(Erteki)

Bir garybyň bir ogly bar eken. Bularyň kyrk tyllalary bar eken. Atasy bu kyrk tyllany oglunyň köne donunyň ýakasyna tikip, ony söwdagärler bilen söwda etmäge iberipdir.

Ol ogluna:

– Oglum, dogruçyl bolgun, hiç wagt ýalan sözlemegin! – diýip tabşyrar eken.

Söwdagärler köp ýöräp, az ýöräp bir ýere ýetenler, olara galtamanlar duşýar we olaryň satmak üçin alyp barýan harytlaryny alypdyrlar.

Galtamanlar öz aralarynda:

– Şol köne donla şu zatlardan bereliň – diýip, maslahat edipdirler.

Olaryň biri ýaňsylap:

– Aý, köne donly, alar ýaly nämäň bar? – diýipdir.

Onda ol oglan:

– Meniň kyrk tyllam bar – diýipdir.

Onda galtamanlar gülüşip:

– Saňa meňzeşde kyrk tylla näme işlesin?! – diýipdirler.

Onda oğlan donunyň ýakasyny söküp, kyrk tyllany olara görkezipdir. Onda galtamanlar:

– Näme üçin aýtdyň? Biz saňa gaýta pul berjekdik, indi bu puluňy hem alarys – diýipdirler.

Onda oğlan:

– Zeleli ýok, maňa dogruçyl bolmagy, ýalan sözlemezligi atam nesihat etdi – diýen.

Galtamanlar muňa geň galyp, söwdagärlerden alan mallaryny gaýtaryp berip, galtamançylyk etmeklerini goýupdyrlar.

Soraglar:

1. Ogluna atasy nämeleri wesýet edip galdyrypdyr?
2. Oğlan nirä gidipdir?
3. Olara ýolda kimler duşýar?
4. Galtamanlar näme üçin alan zatlaryny yzyna gaýdyp beripdirler?
5. Dogruçyllyk barada siz näme diýip bilersiňiz?

Çagalar, siz hem şol oğlan ýaly hemişe dogruçyl boluň!

Dogry ýol

Bir patyşanyň üç sany ogly bolupdyr. Ol özüniň baýlygyny ogullaryna paýlap beripdir. Uly ogly bu pullara beýik binalar gurdurypdyr. Ortanjy ogly öz pullaryny dürli nahalça alyp bag ekmeklige sarplapdyr. Kiçi ogly bolsa pullaryny mätäçlere paýlap beripdir. Muny eşiden atasy:

– Ogullarym dogry ýoly tutupdyrlar, pullaryny dogry ulanypdyrlar – diýip, begenipdir. Ertekini labyzly okaň.

Soraglar:

1. Atasynyň beren pullaryny ogullary nähili işlere sarplapdyrlar?
2. Ogullarynyň eden işinden atasy näme üçin hoşal bolupdyr?

Meniň gapjyk tapyşym

Suwa düşeýin diýip,
Barýan wagtym ylgapjyk,
Tapdym ýoluň ugrundan,
Içi doly pul gapjyk.

Futbol oýnarym ýaly,
Pökgi alaýyn diýdim.
Gawun dilerim ýaly,
Çakgy alaýyn diýdim.

Ýazda geýerim ýaly,
Çepek alaýyn diýdim.
Gyşda geýerim ýaly,
Telpek alaýyn diýdim.

Garda gezerim ýaly,
Ädik alaýyn diýdim.
«Ýöne, ilň puluna
Nädip alaýyn?!» diýdim.

Kim ýitirdi, sesleniň,
Içi doly pul gapjyk?!
Sagbol alsam bes maňa,
Eltip berjek ylgapjyk.

H. Şirow

Soraglar:

1. Oganjyk näme tapypdyr?
2. Ol nähili oglan ekeni?
3. Eger siz gapjyk tapsaňyz nädersiňiz?

Wagtyň gadry

Çagalar, wagty tygşytlamagy öwreniň. Wagty örän gymmatlydyr. Bir minutda birnäçe işi etmek mümkin. Iň turuň, sagdyn bolarsyňyz. Sagdyn adam tiz ýadamaýar.

Wagty gymmatlydyr, ondan öndürijilikli (gowy) peýdalanyň. Bu dana sözi hemişe ýatda saklaň.

Gijeden soň daň atdygyn
Kiçi guşlar hem bilýär.
Çöp-çalamdan höwürtgese
Öz wagtynda ýasaýar.

Nakyllar

Altyn alma, alkyş al.
Wagtyň gitdi – nagtyň gitdi.
Iň turan işinden dynar.

Soraglar:

1. Başga nähili nakyllary bilýärsiňiz?
2. Sen gün tertibine amal edýärmiň?

Meniň şeýle gyzym bar

Meniň şeýle gyzym bar,
(Basym başin doldurýar)
Myhman gelse, jedirdäp,
Adam baryn güldürýär.

... Bir güjüjek getirdim,
Güjük uzak gün üýrýär, –
Gyzym maňa görkezmän,
Oňa şokolad berýär.

... Bir pişijek getirdim,
Pişik dynman mawlaýar.
Pişige süýt bermeseň,
Tabaga guýp bermeseň,
Meniň gyzym aglaýar.

... Bir owlajyk getirdim,
Ajykdygy – mäleýär,
Selme berseň iýenok,
Alma berseň halaýar.

Gapydaky horaz hem
Içýär diňe limonad,

Ýüzün sowup, iýenok
Ak bürünçden başga zat.

Men garagol gyzyma
Ýeri, näme diýeýin?
Gowusy geläýmänkä,
Dostlarna beräýmänkä
Naharmy bir iýeýin!

A. Agabaýew

Soraglar:

1. Goşgyny labyzly okaň.
2. Goşguda näme hakynda gürrüň berilýär?

Aýazly gün

Gün gyzaryp äleme
Salam berip doganda,
Diýdik: «Howa maýyl bor,
Hezillik bor bu gün-de».

Arman, bu gün aldandyk,
Boldy bar zat tersine.

Aýaz gelip, agaçlaň,
Haýbat atdy hersine.

Sürçek etdi, doňdurdy,
Düýnki bulduň garyny,
Penjireleň ýüzüne,
Çekdi surat baryny...

I. Nuryýew

Soraglar:

1. Goşgyny labyzly okaň.
2. Gyşda howa nähili bolýar?
3. Gyş hakynda ýene nähili goşgulary bilýärsiňiz?

Hüýpüýpük

Bir bar eken, bir ýok eken. Bir enäniň iki gyzy bolupdyr. Onuň biri öweý eken. Ene öz gyzyna iş buýurman, öweý gyzyny gije-gündiz işledipdir. Onuň üçin gyzyň saçyny daramagada eli degmändir.

Bir gün eneligi oňa süýt bişirmegi buýrupdyr. Gyz gazan ataryp, süýdi oňa guýupdyr.

da, ot ýakyp başlapdyr. Şol arada-da ol saçyny darajak bolupdyr. Gyzyň saçı gaty uzyn hemem gür eken. Keçe ýaly ýapyşan saçyndan hiç darak geçmändir. Şeýdip güýmenip otyrka, gazandaky süýt çogup başlapdyr. Öweý enesi muny group, gyza: «Bar, git-de çogan süýdüň köpük-gaýmagyny tap» diýip, öýünden kowup goýberipdir.

Gyz aglaý-aglaý ýüwrükdir, soňam birden elleri ganata, ala köýnegem ýelege öwrülipdir-de uçupdyr.

– Meniň adym Hüýpüýpük,
Tapyň maňa süýt köpük –

diýip, aýdym aýdyp, süýdüň köpük-gaýmagyny agtaryp ýörşümiş. Seretseňiz, onuň daragy başyna gysdyrylgdyr. Süýdüň dökülen köpük-gaýmagyny tapmak üçin uçup ýörşüne, häzirem onuň saçyny daramaga eli degmeýärmiş.

Soraglar:

1. Siz ýene nähili ertekileri bilýärsiň?
2. Ene haýsy gyzyna köp iş buýurdy?

Uly adam

Dynç alyş günüdi. Mergen eýwanda gazet okap oturan kakasyna:

– Kaka, Myrat dagy şähere gezelenje gidýär. Menem olar bilen gidäýeýin – diýdi.

– Entek sen kiçijik ahyryn. Birden aza-şaýsaň nätjek! – kakasy Mergeniň kellesini sypady.

– Ulalansoň gidäý.

Mergen sesini çykarmady. Birsalymdan soň, ýene özelendi.

– Onda kanala gitsem bolarmy?

– Ol ýerik näme üçin gitjek?

– Howa yssy, suwa düşjek.

– Bolmaz. Sebäbi sen entek kiçijek. Suwda ýüzüp bileňok. Uly adam bolsaň gidäý.

Diýeni bolmadyk Mergen ýüzüni sallady-da, beýleki otaga geçdi. Kakasy oglunyň keýpiniň bozulandygyny duýup, ýerinden turanam şoldy weli, telefon jyňňyrdady.

Zawoddan jaň etdiler. Baş inžener bolup işleýändigini üçin ony işe gyssagly çagyrdylar.

Ol egin-eşigini howlukmaç geýip durka: «Täze apparata bir zat bolandyr. Bolmasa gyssagly çagyrmazdylar» diýip, içini gepletди.

Ol:

– Mergen, meni işe gyssagly çagyrdylar. Basym ejeň gelmeli. İçerini ýygnaşdyr – diýdi.

Mergen kakasy gidenden soň, eline sübse alyp, içerini syrды, poly öl esgi bilen süpürdi.

Mergeniň ejesi, kakasy öýe gelende içeri tämizdi.

Mergenden hoşal bolan kakasy:

– Sen-ä, oglum, uly adam bolaýypsyň – diýdi.

– Onda men kanala suwa düşmäge gidibermeli-dä!

Kakasy onuň bu sözüne ýylgyrdy.

H. Goçmyradow

Soraglar:

1. Mergen kakasyndan näme üçin rugsat sorady?
2. Mergeniň kakasy nirä gitdi?

3. Kakasy näme üçin Mergeni gowy gördi?
4. Siz öý işlerine kömek berýärsiňizmi?

Haýwanlar baradaky şu soraglara jogap beriň.

1. Gury ýerde ýaşaýan iň uly haýwan?
A) At B) Düýe D) Pil
2. Haýwanlaryň iň wepalysy haýsy?
A) Sygyr B) Goýun D) It

Siz şu haýwanlary haçan, nirede we kim bilen görendigiňizi aýdyp beriň.

Nakyllary okaň we ýat tutuň

Ir turan işinden dynar.
Işlemedik – dişlemez.

Ýaňyltmaç

Ol tekjede jüp dükje,
Bu tekjede täk dükje,
Täk dükjä jüp dükje,
Jüp dükjä täk dükje.

Soraglar:

1. Ogluna atasy nämäni wesýet edipdir?
2. Oglanjyk ýolda gelyärkä näme tapýar?
3. Agzybirlik hakynda nähili nakyllary bilýärsiňiz.

Ikatýok

Gadym zamanda bir baý bolupdyr. Onuň maly ýere-göge sygmandyr. Goýun-geçi bilen birlikde bir süri gylýaly hem bar eken. Zady näçe köp bolsa, ol şonça-da gysganç bolupdyr. Malyny ýitiren çopana baý örän berk jeza berer eken.

Atlary çopan öz oguljygy bilen bile çölde bakýan eken. Kakasy oba gidende, oglanjyk iki sany aty ýitiripdir. Ol baýyň aýagyna ýykylyp, «Iki at ýok» diýipdir. Baý gazaplanyp: «Bar, agtar, ýogsam gamçy iýersiň» diýip, ony kowup goýberipdir. Oglan dagy-düzi, giň sährany söküpdir. Atlary ol hiç ýerden tapmandyr. Yzyna dolanmaga-da gorkupdyr. Ol bir gum depesiniň üstüne çykyp: «Arman, gannatym ýok, ýogsam atlary derrew gözläp tapardym» diýip, gaýgyly oturypdyr.

Ine, ol bir seretse, gollary ganata öwrü-läýenmiş. Depäniň üstünden bat alyp, ol uçup ötägidipdir. Şoldur-şol ol daglaryň, baglaryň üstünde ganat kakyp, ymgyr Garagum çölüniň depesinde aýlanypdyr.

Şindem onuň şol «Ikatýok» diýip, gygyryp uçup ýörşi. Emma ýitiren atlaryny welin he-nizem şol tapyp bilmän ýörşi boldy.

Ine, köşek, Ikatýok hakdaky ertek-ä şeýle gutarýar.

Ikatýok belli bir ýerde höwürtgä-de edinip bilenok. Onuň üçin başga guşlar ýaly ýumurt-gasyny özi basyp, çaga-da çykarmaýar. Şu häsiýet guşlarda diňe Ikatýoga degişli. Munuň sebäbi bolsa, onuň mesgen tutup, ýumurtga basyp oturmaga wagty ýok. Şonuň üçin ol ýumurtgany başga guşlaryň höwürtgesinde goýýar.

Höwürtgäniň bikesi bolsa del ýumurtgany hem özüniňkidir öýdüp basýar-da, ikatýogyň çagasyny çykarýar. Ol çykan çagalaram uçurym bolan ata-enesine at gözlemäge kömek edip, «Ikatýok» heňini çalyp baş-laýarlar.

Soraglar:

1. Baý nähili adam bolupdyr?
2. Baý oglana näme diýipdir?
3. Oglan näme üçin guşa öwrülipdir?
4. Ikatýok guşy barada nämeleri bilýärsiňiz?

Düýe çaly

Deň-duş oglanlar bolup ertir irden köle balyk tutmaga gitmegi maslahatlaşdyk.

Ertesi ir bilen enem meni sypdyrmady. Ol:

– Ilki düýäni örä kowup gel! Soň islän ýeriňe git – diýdi.

«Düýäni nirä kowandygymy enem duýmazla. Ol haýsy ýerde otlanda näme» – diýdimde, kekrelä meýdana kowdum ...

Biz günuzyn kölüň boýunda bolup, çeňňek bilen balyk tutduk. Suwa düşdük. Gün ýaşmanka oba geldik. Düýämiz eýýäm ýatagyndady. Enem ondan sagyp alan süýdünü gorküýzesine eňterdi. Soňra gorküýzäni çaykap-çaykap, agaç çanaga çal guýup maňa uzatdy. Çaly başyma çekmek üçin çanagy

ýokary göterip, oňa dodagymy basdym. Birinji owurdy zordan ýuwudyp, başymy galdyrdym:

– Çal öt ýaly-la, ene!

Enem geňirgenip, maňlaýymy elläp gördi.

– Nähoşlap dagy eden dälsiň-dä?

– Men tut ýaly sag. Gorküýzä bir ajy zat gaçandyr?!

Enem gorküýzedäki çaly başga bir gaba boşatdy. Onuň düýbünü barlady. Hiç zat gaçmady. Ol soňra meniň ýüzüme seretdi-de:

– Dogryňdan gel, düýäni haýsy ýere kowdyň?

– Kekreli meýdana.

– Gördüňmi? Bir küýze çaly harama çykardyň!

Düýäniň süýdünüň tagamy iýýän höregine baglydygyny şonda bilip galdym. Şondan bäri düýämizi kekreli ýeriň golaýyna-da eltmeýän, mydama ýandakly ýerde bakýaryn.

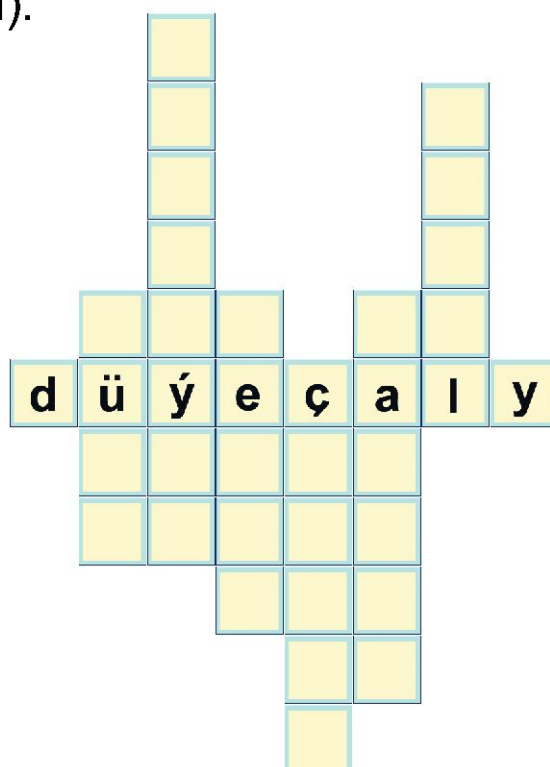
O. Guwanjalyýew

Ata-eneňizden düýeçalyň saglyk üçin ähmiýeti barada sorap, bilenleriňizi depderiňize bellik ediň.

Bölüme degişli gaýtalamak

Öýjükleri dogry doldursaňyz «Düýe çaly» sözünü okarsyňyz (Düýe çaly hekaýasyndan peýdalanyň).

1. Çal nämeden edilýär?
2. Süýdi nämä salyp çal edilýär?
3. Düýe nähili ot iýende süýdi aý boldy?
4. Balygy nämä bilen tutdular?
5. Düýe haýsy ösümligi gowy görýär?
6. Balygy nireden tutdular?

Biler bolsaňyz ...

Düýäniň gözüniň iki gabagy bolýar.

Onuň aşaky – ýukajyk, ýaldyrawyk gabagy gözine çäge düşmekden goraýar.

Düýä iki ýüz elli kilograma çenli ýük ýüklemek bolýar. Ol şeýle mukdardaky ýük bilen her günde 30 kilometr ýol geçip bilýär. Düýeler bir hepdeläp hiç zat iýmän-içmän gezip bilýärler.

Soraglar:

1. Oglanlar nirä gitdiler?
2. Düýäniň çaly näme üçin aýy bolupdyr?
3. Düýäniň beýleki haýwanlardan tapawudy nähili?

Köşejik

Mähirlidir ýaşajyk,
Egri boýun köşejik.
Patanaklap «bö» edip
Eder oýun köşejik.

Taýjagazdan uly ol,
Söýýär otluk çöli ol,
Haşal ýa körpe bolsun,
Ýa ýandak, arpa bolsun.

Syryp, düýrüp ýörendir.
Ot seljermez, horandyr.
Iýsin – iýmesin, mydam
Gäwüşäpjik durandyr.

A. Baýmyradow

Goşgyny ýat tutuň.

Öý haýwanlary hakynda nähili goşgulary bilýärsiňiz?

Çöl haýwanlary

Ýolbars, gaplaň, gulan, keýik, towşan, tilki, şagal, möjek ýaly haýwanlara çöl haýwanlary diýilýär.

Bu haýwanlar çölde, dagda, tokaýda ýaşaýarlar. Olar özlerine we çagalaryna iýmiti dürli ýollar bilen agtarmaly bolýarlar. Çöl haý-

wanlary üçin gyş pasly kyn we agyr pasyldyr. Şoňa görä-de olar gyşda has horlanýarlar.

Çöl haýwanlary özlerinden ejiz haýwanlary awlaýarlar.

Soraglar:

1. Nähili haýwanlara çöl haýwanlary diýilýär?
2. Gyşda çöl haýwanlary nähili gyşlaýar?
3. Siz ýene nähili çöl haýwanlaryny bilýärsiňiz?
4. Goraghana näme?

Keyik

Men çöldäki beýik-beýik,
Depeleri gören keyik.

Alaňlardan böküp bilýän,
Ymgyr çöli söküp bilýän,

Tüweleý dek atylaryn,
Awçylardan gutularyn.

Aýy

Güýçli, batyr haýwan men,
Hiç zatdan heder etmen.
Sowuk hem, güýçli gar hem
Maňa edip bilmez kār –
Egnimde possunym bar.

Ýolbars

Men, zorlaryň biri men,
Tokaýlaryň şiri men.
Meni gören gaçybir,
Bar haýwanlar piri men.

K. Taňrygulyýew

Gaplaň

Gaplaňyň göwresiniň uzynlygy üç metre, agramy üç ýüz kilograma ýetýär. Ýolbarsyň agramy weli gaplaňyňkyça ýokdur. Gaplaň awuny bukuda ýatan ýerinden, örän okgunly topulyp tutýar. Gaplaňyň kuwwatly aýaklary demir ýaly berk, pyçak ýaly ýiti dyrnaklary, penjeleri bolýar.

Gaplaň bir günüň dowamynda ýedi kilogram et iýýär. Gaplaň suwda gowy ýüzýär. Käte derýalardan hem hiç bir päsgelsiz çalt ýüzüp geçip gidýär.

Ene gaplaň her iki-üç ýyldan bir gezek bahar aýlary çagalaýar. Onuň iki-dört çagasy bolýar. Gaplaň çagalaryny iki aýa çenli ene süýdi bilen ekleýär. Soňra kem-kemden ete öwrenişdirýär. Çagalary özlerini tutandan soň, ene gaplaň olary yzyna tirkäp äkidip, aw etmegiň tärlerini öwredýär.

N. Baýramow

Soraglar:

1. Gaplaň nähili haýwan?
2. Gaplaň suwda ýüzüp bilýärmí?
3. Ene gaplaň haçan çagalaýar?
4. Ol çagasyny näme bilen ekleýär?

Tilki

Gapan gurdy bir tilki.
Çukur gazdy ol ilki.
Tilki tutup gapanyň
Ýaýyny ykjam depdi.
Çukurjykda goýdy-da,
Üstüne gumdan sepdi.

Gapan bildirmez ýaly
Tekizledi mazaly.
Sübseledi gapany.
Tilkijik hiç düýrükmän.
Gapan şarka ýazdy-da,
Ildi sübse guýrukdan.

Geldiler ol towşanlar,
Ylgap ýapydan aşyp.
Towşanlar şeýle diýip,
Güldüler jykyrdaşyp:
«Guran gapanyňa, tilki,
Özüň düşäýdiň ilki!»

K. Taňrygulyýew

Goşgyny labyzly okaň.

Pil

Jigi, meniň
Adym pildir.
Ýaşap ýörşüm
Üç yüz ýyldyr.

Geldim Hindi ýurdundan
Güneşli ülkäňize.
Agyr-agyr ýükleri
Göterşeyin men size.

K. Taňrygulyýew

Nakyl

Ýakma – bişersiň, gazma – düşersiň.

Goşgyny ýat tutuň.

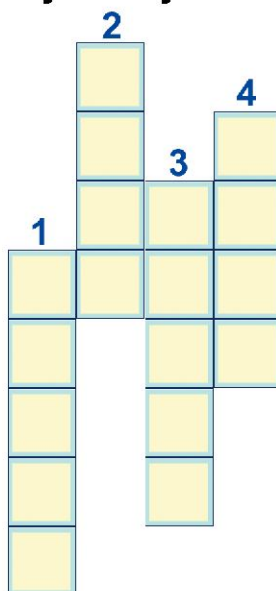
Soraglar:

1. Başga nähili çöl haýwanlaryny bilýärsiňiz?
2. Siz bu haýwanlaryň haýsy birini, nirede gördüňiz?

Bölüme degişli gaýtalamak

Öýjükleri dogry doldursaňyz öý haýwanlaryň adyny okarsyňyz.

1. Öý we suw guşy.
2. Ýük daşayan öý haýwany.
3. Towugyň çagasy.
4. Goýunyň çagasy.

Nakyllary okaň we ýat tutuň

Köpüň dilegi – kölüň suwy.

* * *

Maslahatly biçilen don gysga bolmaz.

Soraglar:

1. Öý haýwanlary haýsylar?
2. Çöl haýwanlary haýsylar?
3. Siz haýwanlar hakynda nähili goşgulary bilýärsiňiz?

ERTEKILER

Bagt guşy

Gadym zamanda üç dogan ýaşapdyr. Doganlaryň ulusy zergäre şägirt bolupdyr. Ortanjysy baýyň goýnuny bakypdyr. Iň kiçileri bolsa ilň ekinini ekip, oragyny orupdyr.

Günlerde bir gün doganlaryň ulusynyň ýanyna bagt guşy uçup gelipdir. Ol şeýle diýipdir:

– Men saňa kömek etmekçi! Islän zadyňy dile!

Doganlaryň ulusy uzak oýlanman şeýle diýipdir:

– Maňa bir halta altyn pul bolsa – bolany! Onuň dilegi şol bada hasyl bolupdyr.

Bagt guşy soňra doganlaryň ortanjysynyň ýanyna uçup barypdyr. Ol çopana näme dilese berjekdigini aýdypdyr. Çopan bagt guşundan bir süri goýun diläpdir. Onuň dilegi hem bada-bat bitipdir.

Bagt guşy soňra kiçi dogany tapyp, onuň ýanyna gonupdyr:

– Năme dilegiň bolsa dile!

Körpe dogan:

– Maňa altynam, malam gerek däl. Maňa saglyk, agybirlik hem parahatlyk bolsa bolýar. Janym sag bolsun, zähmet çekmäge ukybymy kem etme – diýipdir.

Bagt guşy geň galyp:

– Sen năme baýlyk dilemediň? – diýipdir.

Körpe dogan oňa şeýle jogap beripdir:

– Baýlygyňam, hemme zadyňam sakasy saglykdyr, saglygyň bolmasa, baý bolanda năme?! Agzybirlik bilen parahatçylyk bolmadyk wagtynda bolsa dawa-jenjel başlanýar, uruş turýar. Urşuň soňy hem tozgunçylyk, gyrgynçylyk bilen gutarýar.

Onuň jogaby Bagt guşuna ýarapdyr, körpe dogana ýüzlenip şeýle diýipdir:

– Sen dilejek zadyňy bildiň. Şonuň üçin hem indi meniň senden aýrylyp girjek ýerim ýok – diýipdir.

Ertekini labyzly okaň.

Soraglar:

1. Bagt guşy nirä barýar?
2. Körpe dogany năme soraýar?

3. Birinji we ikinji doganlary näme so-
raýarlar?
4. Bagt guşy näme diýýär?

Agzybirlik miwesi

Bir zamanda bir pyşdyl, bir keýik, bir garga dost bolupdyrar. Bular näme iş etselerem maşlahatly edermişler.

Günleriň birinde keýik janawar duzaga düşenmiş. Gargada ýanynda eken. Ol baryp çünki bilen duzagy çözüp bilmändir.

Onsoň ol pyşdyla:

– Keýik dostumyz-a awçynyň duzagyna düşdi. Men boşadyp bilmedim. Sen syna-nyşmasaň, boljak däl. Men uçup ýol gör-kezeýin – diýen.

Onda pyşdyl:

– «Zak-zak» edip uçup gitme-de, garynja tümmegi ýaly üýşmejik gum görseňem gonup git. Meni şeýdip keýigiň üstünden eltmeseň, görýän ýerim barmy? – diýen.

Garga pyşdylyň aýdyşy ýaly edip, pyşdyly keýigiň ýanyna alyp barypdyr. Pyşdyl duzagyň

kirişlerini ýeke-ýekeden çeýnäp kertipdir-de keyigi boşdypdyr.

Onsoň ol keyigi boşadan ýerlerinden gaçmagy maslahat edipdirler.

Pyşdyl janawar şu bela mytdyldap gitse hem hiç ýol önderip bilmändir. Keyik bilen garga hem pyşdyly taşlap, ondan aýrylyp gidip bilmändirler. Iň ýamany pyşdylyň yzy ýerde ýol ýaly bolup ýalpyldap ýatanmyş. Şol wagt şemal hem turmandyr.

Basym duzagyň eýesi gelipdir. Görse keyik düşen eken weli, bir zat duzagy kertip boşadypdyr. Ol töwereğine ser salanda, pyşdylyň yzy gömüpdür. Duzagyň eýesi pyşdylyň yzyny yzarlap bir salymdan pyşdylyň yzyndan yetipdir-de:

– Aý, pyşdyl, dur entek, ozalam gämigimi az gyran dälsiň. Sen bednebisi ýokarky çanagyňdan bir dyndaraýyn! – diýip onuň üstüne topulypdyr.

– Keyik janawar durup bilmän, pyşdylyň beýle gapdalyna ýykylypdyr. Duzagyň eýesi: «Ynha, maňa aw, belki duzaga düşen keyikdir, aýagyny agyrdandyr» – diýip, oňa topuldy.

Duzagyň eýesi ýetiberende, keýik turup gaçyp, elli-altmyş ädime baryp ýene ýykylypdyr. Duzagyň eýesi keýigi ýene kowalapdyr. Ol adam ýetiberebde keýik ýene gaçypdyr. Bular şeýdişip, esli gidýärler. Ahyrynda gün batyberende keýik dars-dars edip, gözden gaýyp bolupdyr. Şeýdip keýigem pyşdyly ölümünden halas edipdir.

Hojageldi Nurmyradow

Soraglar:

1. Haýsy haýwanlar dost bolupdyr?
2. Keýigi pyşbaga nädip boşadýar?
3. Keýik pyşbaga nähili kömek berýär?
4. Hany aýdyň, näme üçin pyşbaga hemişe kömege mätäç bolýar?

Günäkär, sabyn

Nämüçin eliň,
Gara kir Nerli?
Ýuwaňokmy ýa
Elleriň kimi?

– Maňa bahana
Tapýaň diýýärler.
Kemçilikleriň
Ýapýaň diýýärler.

Ýogsam geýmlem,
Kirli däl asyl.
Wagt tapsam ýüzüm
Ýuwjak-la basym.

Ýöne bir zady,
Bilmegňiz gerek.
Çünki sabynlaň
Hili biderek.

Ýuwunsam-da men,
Her ýylda telim.
Aýranok sabyn
Kirlerimi meniň.

A. Akmyradow

Goşgyny labyzly okaň.

Sorag:

Siz mekdebe arassa geýnip gelýärsi-
ňizmi?

Maral bilen ejesi

- Üwre, jigiň Merjeni!
- Bor, eje.
- Çaý goýupdym gör şony!
- Bor, eje.

- Hapa gapy, penjire!
- Bor, eje.
- Suw ber ülje, injire!
- Bor, eje.
- Bulam-bujar aşhana!
- Bor, eje.
- Ýat tutmaly goşgam-a!
- Bor, eje.

Ýa. Saparow

Goşgyny ýat tutuň.

Soraglar:

1. Maral ejesine nähili kömek beripdir?
2. Sen hem ejeňe kömek berýärmiň?
3. Goşgyny ýat tutup ejeňe, dostlaryňa aýdyp ber?

Akja kömelek

Mergen Baýramyň ýanyna geldi-de:

– Men on sany akja telpek tapdym – diýdi we elindäki sebedini görkezdi. Baýram onuň bu sözüne düşünmedi-de:

– Hany? – diýip sorady.

– Ine! – diýip, Mergen ýene sebedini oňa tarap uzatdy.

Baýram kömelekleri görüp, haýran galdy.

– Nireden tapdyň?

– Ýabyň ýakasyndaky ýandaklykdan.

– Ýene barmyka?

– Gidip göräýeli.

Mergen Baýramy yzyna tirkäp kömelek tapan ýerine ugrady. Ol hiç zada seretmän, göni şol ýap ýakasyna barýardy. Baýramyň bolsa gözi töweregindedi. Birden çaýyrlykdaky güberçek onuň ünsüni çekdi. Ol ylgap baryp, güberçegi açdy. Akja kömelek.

– Höwür, höwür – diýip, Baýram ýene töwerege aýlanyp başlady.

Baýram ýene birnäçe kömelek tapdy.

Ýazyň ortalarynda biziň ýurdumyzyň meýdanlarynda kömelekler gögerip başlaýar. Umu-man iýilýän kömelekleriň 40-a golaý görnüşi bar. Bizde ak telpekli kömelekler iýilýär.

Ýylan kömelegi zäherlidir. Ony iýmek bolmaýar. Şeýle hem köne kömelekleri almaň. Olar hem iýmek üçin zyýanlydyr.

N. Baýramow

Hekaýany labyzly okaň.

Soraglar:

1. Mergen näme tapdy?
2. Ol Baýram bilen nirä gitdi?
3. Sen kömelek tapdyňmy?

Bal arylarynyň gazaby

Bir pil bar eken. Ol ýaşlykdan bezzat eken. Hatda uruşmakdan hem gaýtmaz ekenler. Bir gezek tokaýda holtumyny bir agajyň daşyndan aýlap, yrgyldadyp, tas ony köki bilen goparan eken. Agaçda bolsa bal arylarynyň öýjügi bar eken.

– Pil aga, öýümizi bozmasana – diýip, arylar ýalbarypdyrlar.

– Maňa siziň öýüňiz derkar däl, meniň hezil edesim gelyär, şonam edýän – diýip, pil jogap beripdir.

– Pil aga, biz saňa hezil etme diýemizok, ýöne başga agaç tapaýsana!

– Men hiç ýere gitjek däl, serediň-le, bu utançsyz mahluklara, özleri dymak ýaly welin

zat öwreden bolýar-a – diýip, pil gaharlanypdyr.

– Pil aga, eger öýümizi dargatsaň, biz seni öldüreris – diýipdirler arylar.

– Näme etseňiz ediberiň, sizden gorkýan ýok – diýip, pil gülüpdür.

Arylar öýjüklerine ýygnanyp, ýaşulylar bilen maslahatlaşyp, eger pil diýenlerini etmese, ony tä ölýänçä çakmagy karar edipdirler. Arylar näçe ýalbarsa-da pil olara üns bermändir. Ahyry arylar onuň üstüne çozup, kellelerine, gözüne, gulagyna, holtumyna neşterini sokdurypdyrlar. Onuň endamy güp ýaly çişipdir. Çirkin sesi tokaýyň ähli ýerine ýaýrapdyr. Pil gaçypdyr, arylar hem onuň yzyndan galmandyrlar. Ol ahry mejaldan gaçyp ýykylypdyr. Arylar piliň daşyny gurşapdyr-da:

– Hä, hötjet pil, indi ýagdaýyň niçik? – diýipdirler.

Pil utanjyna kellesini galdyrmandyr.

Arylar oňa:

Pil aga, sen güýjüňe baýrynyp, bizi horladyň. Ejize ganymyň soňy, ine, şeýle bolýar – diýipdirler.

Soraglar:

1. Bal arylary pile näme diýýärler?
2. Pil nähili haýwan?
3. Siz pili gördüňizmi?
4. Agzybirlik hakynda nähili nakyl bilýärsiňiz?
5. Öwrenen nakyllaryňyzy temalara bölüp depderiňize ýazyp baryň?

Ýolda

Etrap merkezinden çykan awtobus yrgyn atyp, şähere tarap ýola düşdi. Onuň içi ýolagçylardan doludy. Oturmaga ýer ýetmänsoň olaryň aralygyndaky boşlukda birlän-ikilän dik duranlaram bardy.

Awtobus bir obanyň deňesinde durdy. Öňki işigi açylan badyna iki sany ýaşy durugşan aýal howlukmaç mündi.

Olar şol bada-da çaltlyk bilen gözlerini awtobusyň içine aýlap çykdylar. Oturar ýaly boş ýeriň ýokdugyna göz ýetiribem dik duran yerlerinde duruberipdirler.

Bir oğlan öň hatardaky orunlaryň birinde oturdy. Daýzalara gözi düşen ýaňky oğlan birden aljyradý. Gazet okamaga oturdy. Soňra hiç hili ukusy tutmaýanam bolsa gazetini ýüzüne penalap, uklan kişi boldy.

Hawa, ol uklan kişi boldy. Emma arka ýüzde oturan onuň iki-üç ýaşyny ýaşan iki adam ýerlerinden turup, hormat bilen öz orunlarynda ol iki daýzany oturtýdylar.

A. Mäterow

Soraglar:

1. Ýolda nähili waka boldy?
2. Siz ol oğlanyň hereketlerini nähili görýärsiňiz?
3. Siz özüňizden ululara awtobusda ýer berdiňizmi?

Hüwdi

Saçlary pagta ýaly ak, kalby şeýle bir ýumşak bir mama ýaşapdyr. Ol çagalary gaty söýüp, olara hüwdi aýdyp terbiýelär eken. Şonuň üçin oba – goňşulary kiçijik çagalaryny mamanyň ýanyna alyp gelýän ekenler.

Obanyň ýakynynda, dagyň arkasynda bir ýowuz jadygöý ýaşar eken. Onuň niýeti ýaman, çagalary ogurlar eken.

Bir gün mama hüwdi aýdyp, sallançak üwräp otursa, saýany syzypdyr. Bu şol jadygöý bolsady diýip oýlapdyr we belent owazda hüwdüsini dowam etdiripdir:

Hüwwä balam, hüwwä,
Gara gözüm hüwwä.
Ynanan bagym hüwwä,
Söýenen dagym hüwwä,
Mert oglan bolup ösgün,
Ýamanlyk ýolun kesgin...

Jadygöý agajyň arkasynda oturyp bu aýdymy diňläp, ýüreginde nätanyş duýgyny syzdy. Hüwdi aýdymyny gaýtalap.

– Waý, beýle ýakymly, ömrümde beýle aýdymy eşitmedim men, – diýdi.

Şeýdip, jadygöý her günü Mamanyň ýakynyndaky agaçlaryň ýanynda hüwdi diňleýän bolupdyr. Onuň kalbynda ýamanlyk etmek däl, eýsem ynsanlara ýagşylyk etmek duýgusy peýda bolupdyr.

Tekstdäki hüwdi sözlerini tapyp okaň.

Soraglar:

1. Adamlar Mamany näme üçin bu de-reje gowy görýän ekenler?
2. Jadygöý näme üçin çagalary ogur-laýan eken?
3. Hüwdi aýdymy onuň kalbynda nä-meleri peýda edipdir?

Ülje

Ýör hany, ýör, jigim, Gülje,
Al eliňe piljagazyň.
Ekip berjek saňa ülje,
Çerme senem goljagazyň.

Getir piliň, Gülje jigi,
Ýör, ekeli üljejigi.

Nädip ekýänim görersiň,
Görseň senem öwrenersiň.
Nahaly tutup durarsyň,
Endik eder eljagazyň.

Ynha, seret, Gülje jigi,
Şeýdip ekgin üljejigi.

M. Garryýew

Goşgyny ýat tutuň.

Soraglar:

1. Sen nahal ekdiňmi?
2. Siziň bagyňyzda nähili miweler bar?

Ýaz gyrkymy

Ýaz paslynyň bir günü,
Başlandy goýun gyrkym.
Gyrkylygy işledip,
Başaraýmaz, bil her kim.

Gyrkymçylar özleri,
Gyrkýar örän çalasyn.
Boş duran ganar bary,
Ak ýüňden dolýar basym.

Birbada geň görüňdi,
Baranymdan ýakynlap.

Gyrkymçylaň işini,
Indi duramok synlap.

Taýýar duran ýüňleri,
Ganarlara salýaryn.
Olara kömek berip,
Mydam alkyş alýaryn.

P. Öwezliýew

Goşgyny labyzly okaň.

Soraglar:

1. Ýüň nämeden alynýar?
2. Ýüňden näme edilýär?
3. Siz halynyň nähili dokalyşyna syn etdiňizmi?

Kepderiler

Suraý janyň öňünde,
Ýatyr surat depderi.
Depderine çekipdir,
Altyn güneş kepderi.

Gapdalynda ganatly,
Raketanyň suraty.
Bu niçiksi geň surat?! –
Suraý jandan soradym.

– Jeňbazlaryň emrinden,
Döräp barýan raketa.
Altyn gününň astynda,
Eräp barýan raketa.

Mawy asmanyň ýüzünde,
Gör, kepderiler gaýýar.
Dünýäniň dört künjüne,
Rahatlyk nurun çayýar.

O. Jumaýewa

Goşgyny labyzly okaň.

Soraglar:

1. Kepderiler nähili reňkde bolýarlar?
2. Siz nähili guşlary bilýärsiňiz?
3. Näme üçin kepderilere parahatlyk guşy diýýärler?

Älemgoşar

Ýagyşdan soň gök otlar
Hezil edip görüňdi.
Heýjanelek, asmanda
Älemgoşar görüňdi.

Owadan, gök-gyzyl
Reňklerini diýsene!
Eje, ondan özüňe
Köýnek tikip geýsene.

Goşgyny labyzly okaň.

Howlukmaç

Kakamyrat gaty howlukmaç!

Howlukmaçlyk elbetde gowy. Sebäbi häzir howlukmaç bolmasaň bolar ýaly däl. Döwür, durmuş örän çalt özgerýär, çalt ösýär. Sähel haýal-ýagallyk etseň, durmuşdan yza galma-gyň mümkin. Howlukmasaň, ýetişip bolýamy?

Ynha, Kakamyradyň hem işi, aladasy başyndan agdyk: ol ir bilen ukudan turup, gimnastika etmeli, el-ýüzüni ýuwup ertirlik edin-

meli, jigisini çagalar bagyna eltip gelmeli, sazçylyk mekdebine gitmeli, öýlän bolsa okuwa barmaly, agşam sapaklaryna taýýarlanmaly. Mundan başga-da, bularyň arasynda telewizor görmeli, kino gitmeli, okamaly...

Ine, şonuň üçinem Kakamyrat howlugýar! Ýöne... howlukmaçlyk oňa hemişe peýda-da getirip duranok. Ol hasapdan öý işini ýerine ýetirende howlugýar-da, ilki garalama işlamäge derek göni depderine işleýär. Onsoň ýalňyşsa çyzyp, gaýtadan ýazýar. Depderini hapalaýar. Şonuň üçin hem pes baha alýar.

Wah, Kakamyradyň howlukmaçlygy diňe sapaklaryna taýýarlananda däl, nahar iýende-de zyýan edýär! Ejesi nahary tabaga salyp äberýärem weli, ol dessine çemçäni alagada, nahardan owurtlap agzyny ýakýar. Onsoň gözünüň ýaşyny saklap bilmän oturandyr!

Eýsem, siz onuň howlukmaçlygy diňe nahar iýen mahaly ýüze çykýandyr öýdýäňizmi! Yok. Ol hemişe-de howlugýar. Ynha, ol okuwa gidende-de ylgap gidýär-de, ýolda taýyp ýykylýar. Egin-eşiklerini hapalap, öýe dolanyp gelýär!

Garaz, onuň howlukmaçlygy zerarly görýän görgüsini, ýüzüniň gyzan ýerlerini sanasaň sanap oturmaly.

Aýdyp gutarar ýaly däl!

T. Sadykow

Hekaýany labyzly okaň.

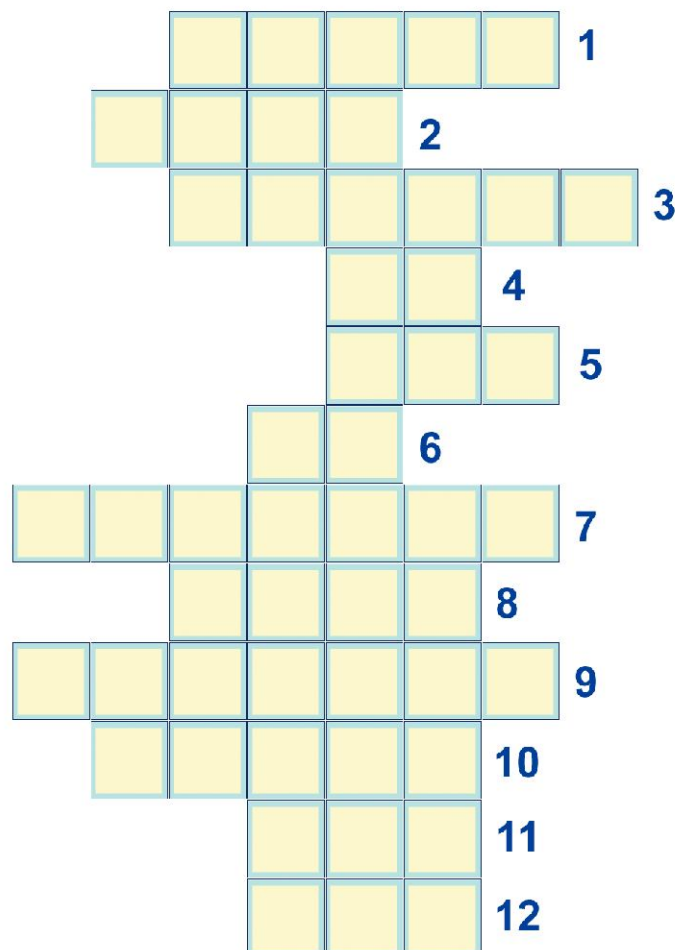
Soraglar:

1. Kakamyrat nähili okuwçy?
2. Siz öý işlerini nähili ýerine ýetirýärsiňiz?
3. Eşikleriňizi nähili saklaýarsyňyz?

Bölüme degişli gaýtalamak

Öýjüklere sözleri dogry ýerleşdirseňiz «Benderterbiýe» sözünü taparsyňyz.

1. Nahar nämä salyp iýilýär?
2. Geçiniň erkegi.
3. Guşuň ady.
4. Nahar iýmezden öň ýuwulýar.
5. Saçagyň bezegi.
6. Öý sakçysy.

7. Ağaň aýaly.
8. Gije öýi ýagtyldýar.
9. Harplaryň tertip bilen gelmegi.
10. Syçanyň duşmany.
11. Haýsy haýwan bal iýýär?
12. Elsiz, aýaksyz gapy açar.

Soraglar:

1. Edebi kimden öwrenmek bolar?
2. Men – menligi pile nähili zyýan ber-di?
3. Köpçülikde özüňi edepli alyp barmak hakynda nämeleri owrendiňiz?
4. Howlukmaçlygyň soňy nähili bolýar?
5. Bilýän nakyllaryňyzy aýdyp beriň.

SYNP DAN DAŞARY OKUW

Akpamyk

(Türkmen halk ertekisi)

Bir bar eken, bir ýok eken. Gadym wagtda bir adamyň ýedi sany ogly bar eken. Bularyň käri aw awlamak eken. Bularyň bireni gyz dogany ýok eken. Eneleri göwreli bolupdyr. Enesiniň aý-güni dolan wagty, bular awa gitmekçi bolup, atasyna:

– Biziň gyz doganymyz bolsa, howlymyzyň agzyndan gurjak asyp goýuň, erkek doganymyz bolsa, ok-ýaý goýuň – diýip gidipdirler.

Bularyň yzyndan gyz dogany bolupdyr. Atasy derwezeden gurjak asyp goýupdyr. Emma goňşulary ýamanlyk edip, muny aýryp, ok-ýaý asyp goýupdyrlar. Bular awdan gelenlerinde, ok-ýaýa gözleri düşüp: «Hudaý bize gyz dogan bermändir» diýip öýkeläp, gidip bir dagyň gowagynda jaý tutup, aw awlamak bilen gün görüp başlapdyrlar.

Indi bular bu taýda galsynlar, habary täze bolan gyzdan alyň.

Ata-enesi täze bolan gyzyň adyna Akpamyk dakyp, oglanlaryň ýoluna göz dikip, garaşyp başlapdyrlar. Bir gün geçdi, gelmediler, bir aý geçdi, gelmediler, bir ýyl geçdi, gelmediler. Şunlukda, bular oglanlaryndan tamalaryny üzmeli boldular. Ata-enesi garry bolansoň, ogullarynyň ugruna çykyp bilmediler, gyza hem hiç zat aýtmadylar.

Aý geçip, ýyl geçip, gyz dokuz-on ýaşyna bardy. Bir goňşulary üme etdi. Akpamygyň enesine hem gelip:

– Gyzyňy ümä iber! – diýip soradylar.

Enesi:

– Honha, özi razy bolup, gidibersin, özüne aýdyň – diýip jogap berdi.

Akpamyk hem göwünli bolup, ümä bardy. Ümä baran gelinleriň biri Akpamygy synap görmek üçin we oňa gizlin bolan bir syryň üstüni açmak üçin şeýle diýdi:

– Kimiň erkek dogany bolsa, törde otursyn, kimiň erkek dogany bolmasa, aşakda – külüň üstünde otursyn.

Bu sözden soň, Akpamyk hem baryp, külüň üstünde geçip oturdy. Bir garry kempir Akpamyga:

– Wiý, keýgim, sen ýokarrak geç – diýdi.

Akpamyk:

– Weý, ene, meniň erkek doganym ýok ahyry – diýen.

Aý, ýüzi gara, iliň birki dogany bolsa, seniň ýedi sany aždarha ýaly doganyň bardyr, ýokaryk geç, ýokaryk!

Akpamyk geň galyp:

Men bu wagta çenli muny atamdan-enemden eşitmändigim-le – diýen. Onda garry aýdan:

– Keýgim, olar garry bolansoň, özleri gidip bilmeýärler. Sen gider öýdüp, aýdýan däldirler.

Seniň doganyň pylan dagyň gowagynda ýatan-dyrlar. Men saňa eneň aýtdyrmagy öwredeýin. Sen baryp: «Ene, maňa gowurga edip ber!» diý, edip berer welin, her zat bilen berse-de alma, «Eliň bilen ber!» diýip aýt. Gazanyň üstünden eliň bilen «Al» diýip berer welin, eliniň daşyndan tutup gysyp sorasaň aýdar. Ýogsam aýtmaz – diýen.

Akpamyk ümeden gaýdyp, öýlerine gelip:

– Aý, eje, meniň kelläm agyrýar – diýen.

Ejesi:

– Balam näme iýip-işjek zadyň bar? – diýip soran.

Akpamyk:

– Eje, sen bir azajyk gowurga edip ber, şondan iýsem gowy bolaýjak ýaly – diýen.

Ejesi derrew gowurga edipdir.

Akpamyk ejesine:

– Eje, maňa oduň üstündekä ber! – diýýär.

Ejesi çemçe bilen berýär welin:

– Ýok, eliň bilen ber! – diýýär.

Ejesi pahyr eli bilen goşwuçlap alýar-da, Akpamyga uzadýar. Şol wagt Akpamyk ejesiniň eliniň daşyndan pugta tutýar.

Ejesi: – Haý, elim ýandy – diýýär.

Akpamyk:

– Eje, meniň doganym barmy, ýokmy, aýt! – diýýär.

Ejesi gyzgyna çydaman:

– Bardyr, emma sen bolanyňda gidişleridir – diýýär.

– Heý, barmyş sesi barmy?

– Pylan dagyň gowagynda bar sesi bar.

Akpamyk ejesiniň elini goýberip:

– Men gitjek – diýýär.

Ejesi:

– Sen tapmarsyň, men bir köke edip bereýin, şony tigrile-de git, nirä baryp dursa doganlaryň şo taýda bolar – diýýär.

Akpamygyň ejesi bir köke edip beripdir. Akpamyk kökejigi öňüne salyp, tigirläp ugran. Akpamygyň bir pişijegi bar eken, olam Akpamygyň yzyna düşüp, üç tirkeş bolup, ýola düşüpdirlər. Bir az ýöränlerinden soň, Akpamyk dem-dynjyny almak üçin ýol ugrunda bir azajyk irkilipdir. Şol wagt pişigi kökejigiň bir gyrasyny gädäýipdir. Akpamyk ýene tigrilejek bolupdyr, bolmandyr. Ahyry aglamaga baş-

lapdyr. Birden palçyk edip, gädigi beklemek ýadyna ýadyna düşüpdür. Derrew palçyk edip, kökäniň gädik ýerini bekläpdür. Ondan soň, ýene-de kökejigini tigirläp gidiberipdir. Ol ahyrsoňy bir dagyň gowagyna barypdyr. Görse, gowagyň içi бүтін ganly-ganly geýimden doly, birnäçe bölek et asylyp goýlupdyr.

Akpamyk bu geýimleri ýuwup, etden nahar bişirip, taýyn edip goýan. Bir görse, bir topar adam gelýär. Akpamyk bir ýere bukulýar. Doganlary gelip görseler, hemişeki ýaly däl, nahar bişirilgi, geýimleri ýuwulgy. Bular bu gije geýimlerini çalşyryp, arkaýyn ýatýarlar. Ertir ýene awa gidýärler. Akpamyk ýene ganly geýimleri ýuwup, nahary taýyn edip bukulýar. Bular gelip görseler düýnküden hem gowy edilip goýlupdyr. Olar: «Geliň, birimiz saklalyň, bu zatlary edýän kimkä, bileliň» diýip, maslahat edýärler. Birinji gezek iň ulysy galyp saklapdyr welin, ýadaw awçy tiz uklapdyr. Akpamyk onuň uka gidenini bilip, bukulan ýerinden çykyp, geýimleri ýuwup, nahar bişirip, ýene bukulypdyr. Doganlary gelip görseler, nahar taýyn, geýimler ýuwulgy. Olar: «Kim edýän

eken?» diýip sorasalar, ol dogany «Men uklap galypdyryn» diýýär.

Ertir ondan ikinjisi saklapdyr. Bu hem uka gidip galypdyr. Garaz, bularyň altysy bilip bilmändir. Ahyry iň kiçisi galypdyr. Bu külbike barmagyny dilip, duz ýapypdyr, gözüne uky gelmändir. Birden gyz çykyp, geýinleri ýuwup, nahar atarmaga duranda, ýaňky salamaga galan dogany bukulan ýerinden çykypdyr-da:

Ynsam bolsaň, jynsam bolsaň, dur-da, nä-medigiňi tanat! – diýipdir.

Akpamyk:

– Men jyns-da däl, yns-da, öz doganyňyz – diýipdir.

Bular tanşyp beýleki doganlary gelýänçä, nahar taýyn edip goýupdyrlar. Soňra kiçi dogany uly doganlarynyň öňünden buşlap çykypdyr. Doganlary gyz doganynyň bolup, yzla-ryndan gelenine köp şat bolupdyrlar. Bular Akpamygy keýigiň ýiligi bakyp başlapdyrlar.

Aradan birnäçe gün geçipdir. Akpamyk bir gün öý süpürip otyrka bir kişmiş tapyp:

«Piş-pişigim» diýip, çagyrypdyr pişigi gelmändir. Kişmiş Akpamygyň özi iýäýipdir.

Bir salymdan soň, pişigi gelip:

– Näme diýip çagyrdyň? – diýip soran.

Akpamyk:

– Bir kişmişjik tapdym, şonuň üçin çagyrdym – diýen.

– Hany, nätdiň? – Gelmänsoň, iýäýdim.

Pişigi:

– Onda oduňa buşugaryn – diýip, oda buşuşjak bolan.

Akpamyk: Buşukma men çakmak bilen ot alyp bilmerin, indi tapsam, beräýerin – diýip, ýalbaryp, zordan goýduran.

Soň ýene bir gezek süpürip ýörkä bir igde tapyp, «Piş-piş» diýip çagyryar. Pişik gelmänsoň, ýene özi iýýär.

Bir salymdan soň, pişigi gelip:

– Näme diýip çagyrdyň? – diýip soran.

Akpamyk:

– Bir igde tapdym – diýen.

– Hany igde?

– Iýdim.

Pişik:

– Onda oduňy söndüreyin – diýip, oda buşugyp, Akpamygyň oduny söndüryär.

Akpamyk çakmak bilen ot aljak bolýar welin, hiç bolmaýar, naharam gijä galyp barýar.

Ahyry näalaç bolup, töwereğine garaýar, görse, bir ýerden tüsse çykýar.

Akpamyk: «Şol tüsseden ot getireýin» diýip ugraýar. Baryp gapydan salam berip girýär welin, görse, bir çal döw otyr.

Döw Akpamygy görüp:

– Şunça salam bermedik bolsaň, iki üzüp, bir ýalmardym. Gel, gyzym, meniň başymy gözläp ber! – diýýär.

Akpamyk bir salym döwüň başyny gözläp:

– Men ot diýip geldim, gaýtjak – diýip aýdýar.

Döw: – Onda sen etegiňi tut! – diýip, Akpamygyň etegine ilki bir köz atyp, yzyndan kül guýup, yzyndan hem ot guýup: «Bar gyzym» diýip ugradýar.

Akpamyk ody alyp ugraýar, emma ýaňky külüň aşagyna atylan köz etegini çalaja deşipdir, ondan kül az-azdan dökülip, yz bolup gelipdir. Emma Akpamyk mundan bihabar, gelip gelip nahar bişirip, taýyn edip goýýar.

Doganlary awdan gelip ertesi ýene awa gidýärler welin, döw küli yzarlap gelyär. Akpamyk döwüň gelyanini görüp, gapyny içinden bekläp oturýar.

Döw: – Gapyny aç, bolmasa-da barmagyň birini gapynyň arasyndan çykar! – diýýär.

Akpamyk barmagyny çykarýar. Döw barmakdan pugta tutup, bir temen bilen deşip, ganyny sorýar. Yzyndan hem:

– Doganlaryňa aýtsaň, iýerin – diýip, yzyna gaýdýar.

Akpamyk gorkusyndan doganlaryna aýdyp bilmeýär. Döw her gün gelip, Akpamygyň barmagyndan ganyny sorup gidýär. Akpamyk gün-günden horlanýar. Doganlary «Näme bolýar?» diýseler hem: «Maňa zat bolanok» diýip, jogap berýär.

Doganlary:

– Geliň, şuny saklalyň – diýşip, awa ugran bolup, bir ýerde bukulyp ýatýarlar.

Akpamyk hemme işlerini ýerbe-ýer edip, döwüň geler wagty bolanda, gapyny içinden bekläp oturýar. Hemişe gan içmäge öwrenen döw gelip, gapyny kakýar welin, ýedi dogan

ýedi ýerden topulyp, döwüň janyny asmanda kakýarlar. Emma onuň kellesi: «Çöpden-çörden kän bolup gelerin» diýip, togalanýar, ötägidýär. Akpamygyň doganlary onuň yzyndan ýetip bilmän galýarlar. Birnäçe wagt geçensoň, ol kelle birnäçe döw bolup gelip, ýedi doganyň ýedisini-de öldürip, etlerini iýip, süňklerini taşlap gidýärler. Akpamyk bolsa keýik derisiniň aşagyna girip bukulýar. Döwler muny görmeýärler. Akpamyk aman galýar. Döwler ganlaryny alyp, öz mekanlaryna gidýärler. Akpamyk döwler gidensoň, bukulan ýerinden çykyp, doganlarynyň süňklerini bir ýere ýygnap, üstüni keýik hamlary bilen basyryp, bir aty münüp galama-gala nädip direldip boljagyny sorap ýörkä, ahyry bir garry aýalyň üstünden barypdyr.

Garry:

– Gyzym, seniň doganlaryň döw öldüren bolsa, ony direltmegiň alajy bolar, emma gaty kyndyr – diýýär.

Akpamyk:

– Ýeri, garry ene, kyn hem bolsa, aýt – diýýär.

Garry:

– Akmaýa diýen bir düýe bardyr, şonuň süýdünden getirip sepseň, jana gelerler, emma Akmaýa adam görse, iýer. Ýöne köşegi adamy gaty gowy görýär. Şol kömek berer – diýip aýdan.

Akpamyk şol taýdan eline köne ýanlykalyp, Akmaýaň ugruny gözläp, ýola düşýär. Ahyry bir Akmaýanyň köşeginiň üstünden barýar. Köşek Akpamygy görüp, oýnap, bökjekläp ýanyna gelen. Akpamyk köşegiň ýüzünden, gözünden sypap, köp mähribanlyk edip, ahryy arzy-halyny aýdypdyr.

Köşek:

– Bolýar, emma enem bilse ikimizi hem iýer, gel, sen meniň goltugymyň aşagyna girip, tüýe gabsanyp bar. Men emip, ýanlyga guýaýyn – diýen. Sebäbi köşegiň garnynyň aşagynyň we gapdalynyň tüýi örän ösgün bolup ýerden süýrenip barýarmyş.

Akpamyk:

– Bolýar – diýip, köşegiň tüýüne gabsanyp oturypdyr.

Köşek enesiniň ýanyna baran mahaly.

Akmaýa:

– Adam ysy bar! – diýip tarp urup başlan.

– Ejejan, adam näme işlesin? – diýip, köşegi ýalbarandan soň, Akmaýa köşeşip emdirmäge duran. Akpamygyň ýanlygy dolansoň, köşek usullyk bilen aýrylyp, otlar bolup, arany açyp ugran. Emma Akmaýada münkür bolup yzyndan seredýän eken. Akpamyk ozal atyny bir ýerde gizläň eken, köşek otlar bolup atyň ýanyna golaýlanda, Akpamyk çykyp, ata bakan ugran. Akmaýa köşek otlar bolup atyň ýanyna golaýlanda, Akpamyk çykyp, ata bakan ugran. Akmaýada muny görüp topulan. Akpamyk hem zordan ata münüp gaçan. Akmaýa kowup, ýetip bilmän galypdyr. Akmaýa dolanyp gelýärkä, köşegine: «Gara daşlar bolgaý sen, balam» diýip, gargyş edýär. Köşegi şo taýda gara daş bolup doňup galýar.

Şeýdip köşegi doňup galansoň, Akmaýanyň hem ol ýerde durup karary ýetmändir. Ol bu eden işine her näçe ökünse-de, peýdasy degmändir. Emjegi bolsa süýtdeň dolup, barha azary artypdyr. Ahyrsoňy ol näderini bilmän,

göge göterilip gidenmiş. Onuñ asmanda ýörän ýoluna bolsa, süýdi birsyhly seçelenip gidenmiş. Olaryň her damjasy bir ýyldyza öwrülenmiş. «Akmaýanyň ýoly» diýilýän ýydyzlar hem, ana şeýdip döränmiş-dä!

Bu gürrüň munda galsyn. Biz bolsa habary Akpamykdan alalyň.

Akpamyk Akmaýanyň süýdüni getirip, doganlarynyň süňklerini ýerbe-ýer goýupdyr welin, biriniň ýagyrnysynyň süňküni tapmandyr, ony döw çeynäpmi, nädipmi, garaz, ýok eken. Onsoň doganlarynyň beýleki süňkleriniň hemmesini ýerbe-ýer goýup, süýdi üstüne sepip, bir gara keçä dolapgyr. Birnäçe wagt geçensoň doganlary asgyryşyp:

– Aý, kän ýatypdyrys – diýip turupdyrlar. Akpamyk bulara hemme eden işini aýdyp beripdir. Bular doganlarynyň özleri üçin beýle jepa çekenine köp şat bolupdyrlar. Emma özgesi бүтін bolup, ýeke iň kiçileriniň ýagyrny süňküniň birjigi kem bolupdyr.

Yedi dogan täzededen öňki ýaly aw awlap ýörýär. Soň Akpamyk ýedi doganyny öýerip, her haýsyna gelin alyp beren. Doganlary Ak-

pamygy öňküdenem gowy görüpdirlər. Olaryň aýallary: «Biziň ärlerimiz bizi Akpamykça görmeýärler, geliň, bir maslahat edeliň!» diýenler.

Onda iň uly doganynyň aýaly:

– Geliň, şuny basyp, bogazyna, gulagyna gurşun guýalyň – diýen.

Iň kiçi doganynyň aýalyndan başgasy bu maslahata goşulan, emma iň kiçi doganynyň aýaly:

– Beýle iş etmek bolmaz – diýip, garşylyk görkezende, oňa: – Seniňem bogazyňa gurşun guýarys – diýip gorkuzanlar.

Bular Akpamygy basyp, bogazyna gurşun guýupdyrlar. Akpamygy şeýdip lal hem ker edipdirler. Emma bu ýedi aýalyň iň kiçisi bu işe gatýşmaýar. Ýöne gorkusyndan hiç bir zat aýdyp bilmändir. Şundan soň, Akpamyk gün gitdigiçe horlanýar.

Doganlary: – Näme bolýa? – diýseler hem jogap bermeýär.

Ahyry ýeňňeliniň iň ulusy:

– Muňa näme bolýanyny men bilýän – diýip, jogap berýär.

– Ýeri, bilseň aýt, näme bolýär?

Akpamyga är gerek, ýürejigine kär gerek.

Agalary:

– Kimi halasa baraýsyn – diýýärler. Oňa ýeňňeleriniň kiçisi: – Muny bir düýä mündirip goýberiň, halasa, özi barar – diýýär.

Doganlary bir akmaýany keжебeläp, bezäp, Akpamygy mündirip goýberýärler.

Şol wagtlarda paryşanyň ogly bilen weziriň ogly awa çykan ekenler. Görseler, çölüstanyň bir çetinden bir gara görünyär. Gel-gel, üsti bezegli keжебeli maýa öz ugruna otlap.

Patyşanyň ogly:

– Içi meniňki – diýýär.

Weziriň ogly:

– Daşy meniňki – diýýär.

Ikisi at salyp berýärler welin, ine, bir akmaýa, üstündäki keжебäniň içinde hem bir gyz bar, seret-de otur. Bular baryp:

– Aý gyz, ynsmysyň, jynsmysyň? Dillen! – diýýärler.

Hiç jogap bolmandyr. «Lal bolsa-da bo-laýar» diýip, ony patyşanyň ogly özüne aýal edinyär. Aradan bir ýyl geçip ogly bolýar. Ol

dört-bäş ýaşayar. Akpamyk onda-da gep-
lemeýär.

Patyşanyň ogly:

– Gel, ýene-de bir aýal alaýyn, ýogsam
boljak däl – diýip, gelinlik gözlemäge çykýar.

Akpamyk öz içinden: «Bu betbagtlyk hem-
me ýerde maňa zyýan getirýär» diýip, lapykeç
bolup çörek zat bişirmän oturýar.

Akpamygyň ogly gelip:

– Eje çörek! – diýýär.

Akpamyk geplemän, ogluna ogluna çöre-
gem bermän, gamgyn bolup oturan. Ogly
gahar edip, ejesiniň ýeňsesinden kakyp: «Eje,
çörek diýýän!» diýip, itelän welin, Akpamygyň
bogazyndan gurşun «lark» edip gaçaýypdyr.
Şeýdip munuň dili açylan.

Ondan soň:

– Oglum gulagyma-da bir ur! – diýýär.

Ogly gulagyna urýar, gulagyndaky hem
gaçýar, gulagy hem açylýar. «Beýleki gu-
lagyma hem ur» diýýär, ogly ol gulagyna
hem urýar welin, ol ol gulagyndaky gurşun
hem gaçyp, Akpamyk sag adam bolýar. Pa-
tyşanyň ogly hem baryp, bir aýal alyp gelýär.

Bu gelen wagt Akpamyk çekelik gaýnadyp oturan eken. Çekelik çogup, dökülip duran eken. Täze alnyp gellen gelin atyň üstünden:

– Mesdi haýran, döküldi aýran! – diýip gygyrýar.

Heniz gelip, atdan düşmedik geliniň beýle zäherli sözüne Akpamyk:

– Geline bak, geline,
Gele-gelmän diline,
Geler eýer gaşynda
Gözi ojak başynda –

diýip, jogap beren.

Şundan soň, şazadanyň buýrugy bilen: «Patyşanyň oglunyň gelniniň dili açyldy» diýip, jar üstüne jar çekilýär. Patyşanyň ogly Akpamygyň diliniň açylandygyny görüp, soňky alyp gelýär aýalyny şol wagt atdanam düşürmän, yzyna iberip, Akpamyk bilen ýaşaşyp başlaýar.

Akpamyk doganlaryndan umydygär bolup, ogluna altyn aşyk ýasadyp, özüne hem. «Aşygyň atan wagtyň:

Akpamygyň ogly men,
Ýekýagyrnyň ýegeni men,
Altyn aşygym, alçy gop,
Iň kiçisi Baýramdyr,
Baýram daýym başy üçin –

diýgin» – diýip öwreden.

Indi habary Akpamygyň ýedi doganyndan alyň. Olaryň iň kiçisi Baýram: «Bize şeýle ýagşylyk eden doganymyzy düýä mündürip goýberdik, bu ýyl ýedi ýyl boldy, öldümi, bar-my, biziň habarymyz ýok, geliň, şonuň ugruna çykyp, gözläliň» diýip, birmaslahat tapýar. Başgalary hem muny dogry bilip, ýedi doganyň her haýsy bir şäherden başlap ugraýar. Ýekýagyrny bir şähere barýar weli, bir topar oglan aşyk oýnap ýör. İçinde bir oglanyň elinde altyndan aşyk, ol her atanda:

Akpamygyň ogly men,
Ýekýagyrnyň ýegeni men,
Altyn aşygym, alçy gop! – diýýär.

Ýekýagyrny bularyň ýanyna gelip:

– Oglan, ýene bir aýt! – diýýär.

Akpamygyň ogly ýene aşygyny atýar:

Akpamygyň ogly men,
Ýekýagyrnyň ýegeni men,
Altyn aşygym, alçy gop,
Iň kiçisi Baýramdyr,
Baýram daýym başy üçin
Altynaşygym alçy gop!

diýýär welin, daýysy muny tanap:

– Hany, oglan, ýör, öýüňizi görkez –
diýýär.

Oglanyň yzyna düşüp barýar welin, Akpamyk doganyny tanaýar, dogany hem Akpamygy tanaýar. Ikisi hal-ahwal soraşýar. Akpamyk başyndan geçenini aýdýar. Ondan soň, bir gün dogany gaýtmakçy bolýar.

Akpamyk obanyň adamlaryna möý, içýan tutdyryp, ýedi halta tikip, ol haltalaryň altysyny möý, içýandan dolduryp:

– Şu altysy uly gelnejelerime, şuny hem iň kiçi gelnejeme ber! – diýip, nohutly kişmiş salnan haltany aýratyn görkezýär.

Ýekýagyrny öz bolýan ýerlerine gelip, her aýala bir haltany berýär.

Aýallar:

– Baldyzymyz sowgat iberipdir – diýşip, haltalara ellerini sokýarlar welin, ellerinden möý-içýanlar çakýar.

Uly ýeňňeleri: «Waý-da waý!» boluşýarlar.

Iň kiçi doganynyň aýaly hem özüne iberilen haltany açyp görse, içi doly nohutly kişmiş eken. Ol gelin iberilen sowgadyna guwanypdyr. Ýekýagyryny hemme doganlaryny çagyryp:

– Geliň, men Akpamygy tapdym, pylan patyşanyň ogly alypdyr – diýip aýdýar.

Yzyndanam Akpamygyň başyndan geçiren günlerini aýdyp berýär. Ýedi dogan: «Bize şeýle ýagşylyk eden doganymyzy şeýle eden bolsalar, aýallarymyzy ýok etmek gerek» – diýip, maslahat edýärler.

Akpamyk doganlaryndan hoşal bolup, rahat hem bagtly ýaşamagyny dowam etdirýär. Doganlary-da täzedan gowy gelinlere öýlenip, myrat-maksatlaryna ýetip, Akpamyk bilen baryş – geliş edip, agzybirlikde ýaşap ýörýärler.

Ertekini böleklere bölüp okaň.

Tapmaçalar

Guşlarda ol ýagşy guş,
Owadan hem bagşy guş.
Diňle, wagtyň çag bolar,
Mesgeni gök bag bolar.

Isleýäni gyzyl gül,
Bu haýsy guş hany bil!

(Bilbil)

Hasyly has bol bolar,
Bişen çagy tüýs bal bolar.
Bulduraşar goşa-goşa
Guradyp goýsa bor gyşa.

Bilersiň sen iýen wagtyň,
Zähmetiňi ödäniňi,
Lezzetinden doýan wagtyň
Unudarsyň ýadanyňy.

Gör niçik ol süýji bolar,
Tagamyny dadan biler.

(unuz)

Gädik-gädik kekeji bar,
Zat çokmaga tikeji bar,
Gygyranda ganat kakar,
Görüş, göge, ýere bakar.

Ýakymlydyr onuň sesi,
Ýañlandyrar beýik-pesi,
Bu nämedir ýadyňa sal,
Gadym wagtyň sagady ol.

(Horaz)

Donlarynyň geregi ýok,
Saçlary bar daragy ýok,
Bir göwrede alty gyz,
Dişleri bar, garagy ýok.

Munuň hem ady bardyr,
Iýende dady bardyr,
Agajyny ýakaňda
Çogluja ody bardyr.

Muny hem ekmek gerek,
Zähmetin çekmek gerek,
Sarymtyl köke bolýar;
Dişlerin sökmek gerek.

(Mekgejowen)

Awgust

Íyun-íýuldan soňra
Awgust diýen aý geler.
Dürli íýmit bişişip,
Zähmetkeş iller güler.

Íýmiş kän bor baglarda,
Armyt, alma hem üzüm.
Gyp-gyzylja igdeler
Şahada düzüm-düzüm.

Gawun-garpyzy ýygnap,
Toşap ederler hem kak.
Zähmet çeken daýhanlar
Tebigatdan alar hak.

Mugallym sözi

Mugallymyň sözi – Watanyň sözi.
Ol söze ýerleşýär dünýä deň mazmun.
Mugallymyň sözi kanun mekdepde,
Mugallymyň sözi öýde-de kanun.

«Mugallymym şeý diýdi!» diýer çagalar.
Mugallym diýdimi kesiler jedel.

Mugallymyň aýdan sözün gaýtalap,
Agalar daň bilen mekdebe gider.

Mugallymyň aýdan sözün gaýtalap,
Çagalar ýene-de mekdepden gaýdar...
Onsoň çagalar hem mugallym bolup,
Ol sözi Geljekki nesle aýdar.

Ýaşar, işlär ýörer mugallym sözi.
Mugallymyň sözi – Watana ömür.
Şeýdip mugallymyň aýan sözünü
Asyrdan asyra äkider döwür.

Biziň mekdep bagymyz

Göwnümüzizi göterýär,
Biziň mekdep bagymyz.
Miwe baryn getirýär,
Biziň mekdep bagymyz.

Bahar çagy bäs edip,
Agaçlary eken biz.
Her düýbüne esedip,
Zähmetini çeken biz.

Gök nahallar boý alyp,
Gözel güller açyldy.
Tomus çagy maý alyp,
Miwe baryn eçildi.

Her haýsymyz her ýylda
Agaç ekeliň diýdik.
Her haýsymyz baş sebet
Dökün dökeliň diýdik.

Göwnümüzizi göterýär
Biziň mekdep bagymyz.
Miwe baryn getirýär
Aýny iýjek çagymyz.

Şagal

Mele şagal öýünde,
Ýatyp-ýatyp aýykdy.
Hasyr-husur turdy-da,
Towuklara til kakdy.

– Towuk, dostum, men saňa
Däne goýdum, çok – diýdi.
Towuk oňa: – Şagal jan,
Sag bol, garnym dok – diýdi.

Diyleni etmedik serçe

(Täjik halk ertekisi)

Bir bar eken, bir ýok eken, gadym zamanlarda bir mekanda bir garga bilen bir serçe bar eken. Garga bilen serçe dost eken. Olar nirä gitseler bile gidip, näme tapsalar bile iýer ekenler. Bahar, tomus, güýz aýlary olaryň hiç aladasy, gaýgy-gamy bolmandyr. Bir bagdan beýleki бага uçup gider ekenler. Üzüm, çekirtge, tut, erik iýip, hezil eder ekenler. Gys ýakynlap, howa sowap başlanda garga serçä:

– Eý, mähriban dost, howa sowap barýar, indi ýagys ýagar, gar ýagar, bize özümizi penalar ýaly jaý gerek. Gel, ikimiz oňatja öý guraly – diýipdir.

Onda serçe:

Maňa azap çekip, öý gurmak nämä gerek? Illeriň tamynyň üçeginde tä ýaz çykýança hezil edip uklap ýataryn – diýipdir.

– Ygtyýar özüňde. Eger şärik bolup öý gurasyň gelmese, men diňe özüm üçin gurajak – diýipdir-de, garga öý gurmak bilen

meşgullanypdyr. Serçe tä gyş düşýänçä keýpi-sapalykda ýaşapdyr. Şol ýyl ummasyz kän gar ýagyp, howa biçak sowuk bolupdyr. Serçe bir tamdan beýleki tama uçup, ýyly jaý gözläpdir. Emma tapyp bilmändir.

Ahyryn garganyň ýanyna barmaga mejbur bolup, onuň öýünden özüne orun bermegini sorapdyr.

– Sen meniň ýoldaşymam, dostumam bolsaň, öý gurma gy islemediň. Bu öýi diňe özüm üçin gurdum. Muňa ikimiz sygyşmasak gerek – diýipdir.

Serçe özelenip:

– Ömrüň uzak bolsun, gargajan, ýamanlyk ýüzüni görme, maňa rehim et, öýüňe goý-bermeseň doňup ölerin – diýipdir.

– Bolýar, gir! Özüň görýäsiň, bu jaýda ikimiz ýatyp bilmeris.

Serçe begenip öýe giripdir. Garaňky düşüp, ýatar wagty bolupdyr. Garganyň aýdyşy ýaly, onuň öýünde serçä ýatara ýer tapylmandyr.

– Bolýa-da, seniň ullakan göwräň hem ýok, meniň aýagymyň arasyna gir-de ýaty-ber! – diýip, garga serçä ýer görkezipdir.

Serçe garganyň aýdyşy ýaly edipdir. Emma garganyň dyrnaklary serçäniň tenine tiken ýaly sanjylyp başlapdyr. Serçe gijäniň bir wagty gargany oýaryp, şeýle diýipdir:

– Tikenleriň tiken
Seň aýaklaň ekeni!
Gyjyklady başymy,
Bozdy meniň düýşümi.

– Beýle bolsa, gel, meniň alkymymyň aşagynda ýatyber – diýip, garga oňa ýene-de ýer görkezipdir.

Serçe görkezilen ýerde ýatypdyr. Bu gezek onuň ýüzüne, boýnuna garganyň çünki dürtülipdir. Serçe ýene gargany oýarypdyr:

– Tikenleriň tiken
Seniň çüňküň ekeni!
Bir çokanda ýüzümden,
Ot syçrady gözümden.

Garga:

– Başga ýer ýok, gowusy sen, tamdyryň içine girip uklaý – diýipdir.

Garganyň maslahatyny makul bilip, ol tamdyra girmekçi bolupdyr. Emma serçäniň kellesi tamdyra sygsa-da, göwresi daşda galypdyr. Serçäniň agzy külden dolupdyr. Serçe nalaç ýene-de gargany oýarypdyr.

– Püf-püf, Tüf-tüf,
Tamdyr bolarmy ondan?
Ýüz-gözüm doldy külden.

Muny eşiden garga:

– Eý serçe, «Ketjalyň jany azapdadyr» diýipdirler. Sen öz nadanlygyň bilen hem meni azara goýduň, hem özüňi. Indi sen maňa azaryňy ýetirme! – diýipdir.

Serçe her zat etse-de, garganyň dar öýünde özüne orun tapmandyr. Ol bitakat bolup daşary çykypdyr. Garga irden turup görse, ketjal serçe gapynyň agzynda gatap galanmyş. Ol köne dostunyň halyna zaryn-zaryn aglapdyr. Indi aglamakdan ne peýda?!

Soraglar we ýumuş:

1. Garga bilen serçe nähili dostdy?
2. Garga serçä nämäni teklipl edýär?

3. Serçe näme üçin garganyň aýdanyny etmeýär?
4. Garganyň dostuna bolan gatnaşygyna nähili garaýarsyňyz?
5. Ertekini körpe jigileriňize özüňiz okap beriň.

Jigim bile

«Jykyr-jykyr» güle-güle,
Okaýarys jigim bile.

«Kikir-kikir» güle-güle,
Oýnaýarys jigim bile.

«Pykyr-pykyr» güle-güle,
Kino görýäs jigim bile.

Alýarys biz güle-güle,
Gülek adyn jigim bile.

Myratgeldi Söýegow

Soraglar we ýumuş:

1. Sapakdan daşary okan goşgularyňyzdan haýsy-sy size ýarady?

2. Okan hekaýalaryňyzy jigileriňize-de okap beriň?
3. Goşgulary ünsli okaň.
4. «Jigim bile» goşgusyňy ýat tutuň.

Dostluk hakynda nakyllar

Dost dogandan ileri.
Dost dogrusy kinesiz.
Dost dostdan dönmez.
Dost dostuň arkasy.
Dost dostuň aýnasy.
Dost dostuň çyrasy.
Dost dostuň galkany.
Dost durmuşyň manysydyr.
Dostsuz adam – ganatsyz guş.
Dostsuza dünýä garaňky.
Doganyň dost bolsun, dost – dogan.

MAZMUNY

Özbekistan – Watanyň meniň	3
Özbekistanyň döwlet nyşanlary	4
Meniň Watanyň.....	7
Aýaz baba	8
Esger agama	9
Gyş	10
Biler bolsaňyz	11
Halk ýorgudy.....	11
Gyş bilen hoşlaşyk.....	12
Emir Timur	16
Mürze Ulugbek	19
Abu Ali ibn Sina.....	20
Alyşir Nowaýy.....	21
Nanyň ysy	24
Magtymguly Pyragy	25
Içinde	26
Ýaz geldi.....	30
Obada	31
Pişigimiň suraty	32
8-nji mart	34
Ejeler hakda	35
Baýramçylyk sowgady.....	36
Hüwdüler	37
Ejeme.....	38

Çeşme	39
Çopanyň gürrüňi	40
Gara tut	41
Biler bolsaňyz	43
Nowruz baýramy	44
Dogruçyl oglan	47
Dogry ýol	49
Meniň gapjyk tapysym	49
Wagtyň gadry	51
Meniň şeýle gyzym bar	52
Aýazly gün	53
Hüýpüýpük	54
Uly adam	56
Ikatýok	59
Düýe çaly	61
Bölüme degişli gaýtalamak	63
Biler bolsaňyz	64
Köşejik	64
Çöl haýwanlary	65
Keyik	66
Aýy	67
Ýolbars	67
Gaplaň	68
Tilki	69
Pil	70
Bölüme degişli gaýtalamak	71
Ertekiler	73
Synpdan daşary okuw	94

Velbegov, Gurbanberdi.

W36 Okuw kitaby: 1-sinf uchun / G. Velbegov,
G. Abdullayeva, K. Xolliyev. – T.: «O'zbekiston»,
2011. – 128 b.

I. Abdullayeva, Gulbahor II. Xolliyev, Komiljon.

ISBN 978-9943-01-733-7

УДК: 811.512.164(075)
372.41(075)
ББК 81.2Typ-93

GURBANBERDI VELBEGOV, GULBAHOR ABDULLAYEVA,
KOMILJON XOLLIYEV

O'QISH KITOB

(turkman tilida)

1-sinf uchun

Suratçy *A. Çaplenko*
Redaktor *Ş. Abdullaýewa*
Çeper redaktor *L. Mirzaýewa*
Tehredaktor *D. Gabdrahmanowa*
Korrektor *Ş. Abdullaýewa*
Kompýuter ýorstkaçysy *K. Goldobina*

Neşirýat lisenziýasy AI № 158, 14.08.09.
Ýygnamaga berildi 16.07.2011. Çap etmäge rugsat edildi 22.07.2011.
Ölçeği 70x90¹/₁₆. «Arial» garniturası. Kegli 19. Ofset kagyzy.
Ofset usulynda çap edildi. Şertli n.l. 9,36. Neşir n.l. 9,75.
979 nusgada çap edildi. Sargyt № 11-209.

Özbekistanyň Metbugat we habar agentliginiň
«O'zbekiston» neşirýat-çaphana döredijilik öýi.
Daşkent, 100129, Nowaýy köçesi, 30.